МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет фінансів та цифрових технологій
Кафедра публічних фінансів

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ)

на тему: «Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід»

Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
ІІ курсу, групи ФМУПз-23-1,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
освітня програма «Управління публічними фінансами»

_____ Ліпніцького Сергія Володимировича
підпис здобувача вищої освіти

Науковий керівник _____ Новицька О.В., к.е.н., доцент
підпис

Гарант освітньо-професійної програми _____ Гордей О.Д., д.е.н., професор
підпис

Допущено до захисту рішенням кафедри публічних фінансів
протокол від «14» 01 2025 № 14

Завідувач кафедри _____ Гордей О.Д., д.е.н., професор
підпис

Ірпінь – 2025

Реєстрація № 10 31.01.2025 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 70 балів 4 (добре) 04.02.2025 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Т.Г. Бондарук
(підпис) (ініціали, ПІБ)

Члени комісії:

_____ О.Д. Горбей
(підпис) (ініціали, ПІБ)

_____ Н.М. Давиденко
(підпис) (ініціали, ПІБ)

_____ А.В. Бурлак
(підпис) (ініціали, ПІБ)

секретар _____ В.Ю. Шепиленко

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		Голова ЕК Бондарук Л.Т.
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		Члени ЕК Гордєєв О.Д. Давиденко Н.М.
4. Апробація (участь у конференціях, публікація статті)	від 0 до 10	5		Бурлак А.В.
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	40	30	секретар Шепиленко В.Ю.
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	70		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
70	C	4 (добре)	04.0225	Бандарук Л.Т. Гордєєв О.Д. Давиденко Н.М. Бурлак А.В. Шепиленко В.Ю.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Д	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

Факультет фінансів та цифрових технологій

Кафедра публічних фінансів

Спеціальностю 072 Фінанси, банківська справа та страхування та фондовий ринок

Освітня програма «Управління публічними фінансами»

Затверджую
завідувач кафедри_____ Гордей О. Д.
«26» 02 2024

Завдання на кваліфікаційну роботу(проєкт)

здобувачу вищої освіти

Ліпніцькому Сергію Володимировичу

1. Тема кваліфікаційної роботи (проєкту) «Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід»
Затверджена наказом ректора від «09» січня 2024 № 20
2. Строк здачі закінченої роботи 13.12.2024
3. Мета роботи: теоретичні засади формування пенсійного забезпечення із урахуванням практики зарубіжного досвіду.
Об'єкт дослідження: фінансові відносини, які виникають у сфері пенсійного забезпечення із врахуванням зарубіжного досвіду.
Предмет дослідження: пенсійне забезпечення в Україні.
Орієнтовна база дослідження: Пенсійний фонд України.
4. Вихідні дані до роботи: аналітичні дані, звітна інформація.
5. Перелік графічного матеріалу: рисунки
6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи (перелік питань за кожним змістом):
   1) Економічний зміст, види та форми пенсійного забезпечення
   2) Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення
   3) Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні
   4) Розвиток недержавного пенсійного забезпечення
   5) Напрями удосконалення пенсійного забезпечення України із врахуванням зарубіжного досвіду

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1.	Затвердження теми роботи в результаті опрацювання та обговорення з науковим керівником у відповідності до освітньо-професійної програми	Від 09.01.2024	11.01.2024
2.	Узгодження проекту плану та завдання до випускної кваліфікаційної роботи	01.02.2024 - 12.03.2024	05.02.2024
3.	Представлення І розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівникові	До 30.05.2024	28.05.2024
4.	Представлення ІІ розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівникові	До 10.09.2024	07.09.2024
5.	Представлення ІІІ розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівникові	10.11.2024	10.11.2024
6.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника та подання її на повторну перевірку	15.11.2024	15.11.2024
7.	Проходження попереднього захисту кваліфікаційної роботи	18.11-22.11.2024	19.11.2024
8.	Проходження перевірки кваліфікаційної роботи на академічний плагіат та отримання довідки зі звіту StrikePlagiarism	03.12-13.12.2024	10.12.2024
9.	Отримання відгуку наукового керівника кваліфікаційної роботи	13.01-24.01.2024	17.01.2024
10.	Рецензування кваліфікаційної роботи	27.01-31.01.2025	28.01.2025
11.	Оформлення та подання випускної кваліфікаційної роботи в переплетеному вигляді у супроводженні необхідних документів (автореферат, завдання, ілюстрований матеріал), відгук та зовнішня рецензія	03.02-07.02.2025	
12.	Захист роботи ЕК	10.02-11.02.2025	04.02.2025

8. Дата видачі завдання «10» 02 2024

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи _____ Новицька О.В..

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ Гордей О.Д.

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Ліпніцький О

АНОТАЦІЯ

Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід.

Мета роботи полягає в теоретичній засади формування пенсійного забезпечення із урахуванням практики зарубіжного досвіду.

Завданням роботи є:

- вивчити економічний зміст, види та форми пенсійного забезпечення;

- охарактеризувати зарубіжний досвід пенсійного забезпечення;

- здійснити аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні;

- оцінити розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення;

- запропонувати напрями удосконалення пенсійного забезпечення

Предметом дослідження є пенсійне забезпечення в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, які виникають у сфері пенсійного забезпечення із врахуванням зарубіжного досвіду.

Базою дослідження виступає Пенсійний фонд України.

За результатами дослідження сформульовані висновки з приводу необхідності реформування пенсійної системи в Україні та адаптації зарубіжного досвіду.

Одержані результати можуть бути використані для розробки та використання державної пенсійної політики та покращення управління пенсійними фондами.

Кваліфікаційна робота містить 50 сторінок, 15 таблиць, 27 рисунків, список використаних джерел з 43 найменувань та 10 додатків.

Ключові слова: ПЗ, НПЗ, СПЗ, досвід, пенсія, дефіцит.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023-2024

Рік захисту роботи 2025

ANNOTATION

Pension Provision: Domestic Practice and Foreign Experience.

The aim of the study is to provide theoretical foundations for the formation of pension provision, taking into account the practices of foreign experience.

The objectives of the study are to:

- Examine the economic content, types, and forms of pension provision;
- Characterize the foreign experience of pension provision;
- Analyze the pension provision system in Ukraine;
- Evaluate the development of the non-state pension provision system;
- Propose directions for improving pension provision.

The subject of the research is pension provision in Ukraine.
The object of the research is the financial relations arising in the field of pension provision, considering foreign experience.
The research base is the Pension Fund of Ukraine.

The results of the research include conclusions regarding the need for pension system reform in Ukraine and the adaptation of foreign experience.
The results obtained can be used for the development and implementation of state pension policy and the improvement of pension fund management.

The qualification work contains 50 pages, 15 tables, 27 figures, a list of references with 43 items, and 10 appendices.

Keywords: pension provision (PP), non-state pension provision (NSPP), insurance pension provision (IPP), experience, pension, deficit.

The year of completion of the thesis: 2023-2024
Year of job protection: 2025

ЗМІСТ

ВСТУП……5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....9

1.1 Економічний зміст, види та форми пенсійного забезпечення……..9

1.2 Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення……14

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ……24

2.1 Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні……..24

2.2 Розвиток недержавного пенсійного забезпечення…….35

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ……..45

ВИСНОВКИ……..51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….55

ДОДАТКИ…….60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із надважливих векторів розвитку соціального і економічного напряму в Україні є реформування СПЗ. Воно здійснюється для підвищення рівня соціального захисту населення. У більшості провідних країн світу вона є одним із ключових елементів соціальної політики держави. Дана сфера забезпечує вирішення нагальних суспільних проблем і здійснює захист інтересів громадян при виході на пенсію.

Базуючись на думці економічних експертів та виходячи із відомих проведених соціологічних досліджень в Україні існує чітка тенденція щодо зменшення частки працюючого населення та збільшення частки пенсіонерів. Безперечно це впливає на рівень росту коефіцієнта демографічної залежності.

В рамках проведення дослідження сучасного розвитку ПЗ було виявлено неспроможність її функціонування в розрізі ефективності та раціональності. Разом з тим, нині існує низка проблем, таких як: демографічні, політичні та економічні проблеми країни тощо. Саме тому, на сьогодні таке дослідження є актуальним. З ін. боку, фінансова нестабільність є однією із важливих проблем національної системи пенсійного забезпечення і потребує її вирішення. Потреба у належному фінансуванні, різні демографічні виклики і недоліки в її управлінні створюють ключові проблеми в забезпеченні пенсій. Передусім, низький рівень пенсій є ще однією проблемою у порівнянні із витратами на утримання. Багато людей пенсійного віку вимушені жити на мінімальну пенсію, що не забезпечує достатньої купівельної спроможності пересічних громадян та якості їх життя.

Сучасні системи пенсійного забезпечення постійно перебувають у стані реформування та потребують адаптації до нових викликів. Таке реформування відбувається через проблеми, які виникають в сфері організації соціального захисту населення, розвиток суспільства, що відбувається нерівномірно і зміни у демографічній структурі. Особливої

актуальності це набуває у контексті європейської інтеграції країни. Де Україні необхідно синхронізувати і удосконалити соціальні стандарти щодо міжнародних стандартів ЄС забезпечення належного життя пенсіонерів.

Вкрай низькі пенсії переважної більшості громадян, дефіцит ПФУ, надмірний тягар кількості пенсіонерів на працюючих осіб, які сплачують ЄСВ – це не всі проблеми, які можна охарактеризувати нині. Водночас, у країнах ЄС та ін. країнах з високим рівнем економічного розвитку розміри пенсій є значно вищими. Більшість з них використовують як солідарну, так і систему НПЗ. Завдяки цьому в поєднанні з ефективною політикою держави щодо оптимального розподілу своїх доходів можуть забезпечити належний рівень стабільності функціонування даної сфери.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Неодноразово у своїх виступах та публікаціях вчені про неспроможність діючої солідарної системи у повному обсязі забезпечити існуючі потреби. Практично всі науковці погоджуються з тим, що в Україні необхідно впровадити ІІ (накопичувальний) рівень. Однак, розпочату реформу у даній сфері уже кілька разів було відкладено через низку причин.

Як зазначалось вище, проблеми, які пов’язані із даним питанням, являють значний інтерес в наукових колах та завжди були предметом їх уваги. І не лише науковців, а політиків, представників громадськості, органів влади і пересічних громадян. Дану пріоритетну сферу було досліджено такими вченими, як С. Бурденюк, О.Буряченко, В. Жихарєва, Т. Козак, Н. Липко, Л. Шалієвська, та багато ін. Однак, багато проблем, які було досліджено в їх наукових працях залишаються ще невирішеними. Вони потребують подальшого ретельного аналізу і розробки підходів щодо реформування, особливо із врахуванням досвіду країн ЄС та ін. провідних країн світу із можливістю адаптації окремих його елементів у сучасні реалії України.

Метою дослідження є теоретичні засади формування пенсійного

забезпечення із урахуванням практики зарубіжного досвіду.

Досягнення мети зумовило необхідність виконання таких *завдань:*

- вивчити економічний зміст, види та форми пенсійного забезпечення;
- охарактеризувати зарубіжний досвід пенсійного забезпечення;
- здійснити аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні;
- оцінити розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення;
- запропонувати напрями удосконалення пенсійного забезпечення України із врахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – фінансові відносини, які виникають у сфері пенсійного забезпечення із врахуванням зарубіжного досвіду.

База досліджень – Пенсійний фонд України.

Предмет дослідження – пенсійне забезпечення в Україні.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи було застосовано, як загальнонаукові, так і практичні методи дослідження. В теоретичній частині було використано методи історичної аналогії, індукції, дедукції; у практичній - застосовано системний аналіз, аналіз та синтез. У третьому розділі роботи щодо сфери удосконалення даного питання та наданні практичних рекомендацій було використано метод порівняльного аналізу. Разом з тим, було використано статистичний аналіз, методи узагальнення та ін.

Науково-практична значимість одержаних результатів роботи полягає в розробці щодо рекомендацій удосконалення напрямів системи пенсійного забезпечення та знаходження шляхів її удосконалення.

Апробація результатів роботи. Основні висновки та рекомендації дипломної (випускної) роботи опубліковано у вигляді тезисів на тему: «Напрями удосконалення пенсійного забезпечення України із врахуванням зарубіжного досвіду» на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Perspectives of contemporary science: theory and practice» .

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох

розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 43 джерел, та додатків. Робота викладена на 50 сторінках друкованого тексту, у т. ч., має 15 таблиць та 27 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Економічний зміст, види та форми пенсійного забезпечення

Пенсійне забезпечення є одним із ключових видів соціального забезпечення громадян та виникло практично в усіх країнах світу. Повертаючись у історичну ретроспективу зауважимо, що розвиток соціального забезпечення в Україні відбувався поетапно. Основні напрями якого представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Історична ретроспектива системи державного соціального забезпечення

Держава	Особливості системи державного пенсійного страхування
Австрія	1833 р. – уведення промислових інспекторатів; 1854 р. – створено перші закони у сфері захисту населення; 1887 р. – законодавчо закріплено обов'язкове страхування працівників від нещасних випадків; 1906 р. – обов'язкове страхування службовців
Польща	1924 р. – законодавчі ініціативи щодо страхування від нещасних випадків; 1927 р. – страхування пенсій службовців і робітників; 1933 р. – страхування службовців і робітників на випадок інвалідності
Румунія	1933 р. – соціальне забезпечення (Закон)
Чехословаччина	1907 р. – угорський закон щодо обов'язкового страхування робітників від хвороб, інвалідності і на дожиття; 1929 р. – про пенсійне забезпечення для службовців

Джерело: складено автором на основі [1, с. 36-42; 25; 43]

У незалежній Україні у 1991 р. було прийнято Концепцію соціального забезпечення, що передбачала реорганізацію соціального захисту працюючого населення. В контексті даної Концепції запроваджувалось соціальне страхування. Згідно чинного законодавства даної сфери в Україні було визначено відповідні категорії пенсій, що демонструє рис.1.1.[2].

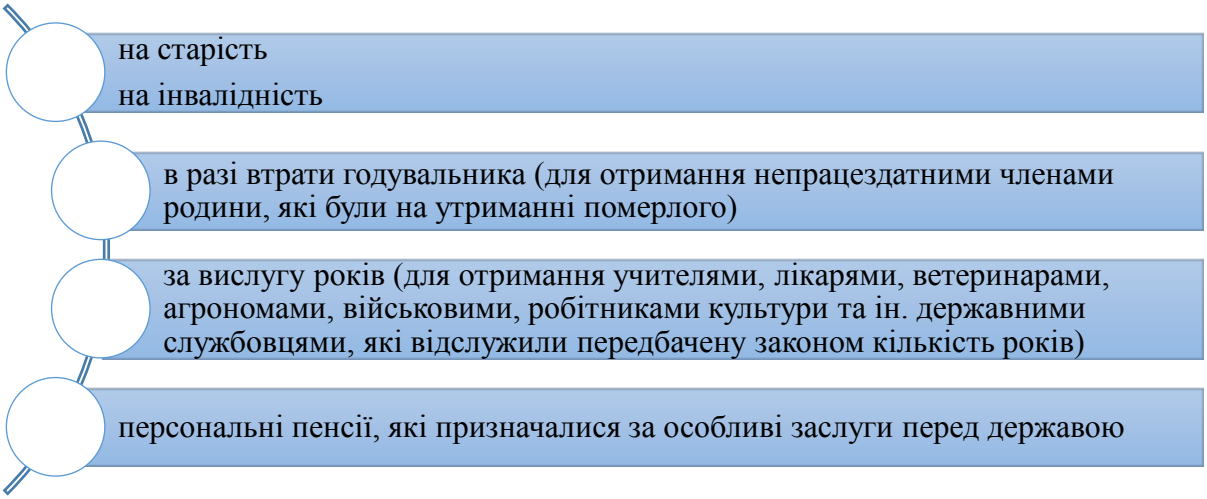

Рис. 1.1 Визначені категорії пенсій

Джерело: складено автором на основі [2]

ВРУ у 2003 р. були прийняті такі закони як: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2-3]. Основні етапи розвитку даної сфери представляє табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Розвиток пенсійної системи України

Період	Рівень пенсійного законодавства	Широта охоплення населення	Коло професійної орієнтації пенсіонерів	Джерело професійної орієнтації
80-ті рр. XIX ст.	Страхові каси і емеритальні	Певні категорії державних службовців та окремих відомств		
1917 –1933 рр.	Соціальне забезпечення	Усі громадяни мають право на матеріальне забезпечення у старості		Державний бюджет СРСР
1934 –1991 рр.	Соціальне забезпечення	Право усіх громадян на матеріальне забезпечення в старості		Пенсійний фонд
Після 1991 до сьогодні	Соціальне забезпечення	Соціальні гарантії усім непрацездатним громадянам та право на матеріальне забезпечення основі суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій	Призначались такі види державних пенсій: а) трудові пенсії (за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років); б) соціальні пенсії.	Пенсійний фонд

Джерело: складено автором на основі [4-5]

Починаючи із 2004 р. було розпочато упровадження пенсійної реформи. Її фундаментом було чинне законодавство, про яке відмічалось вище. Ключові її складові представлено на рис. 1.2:

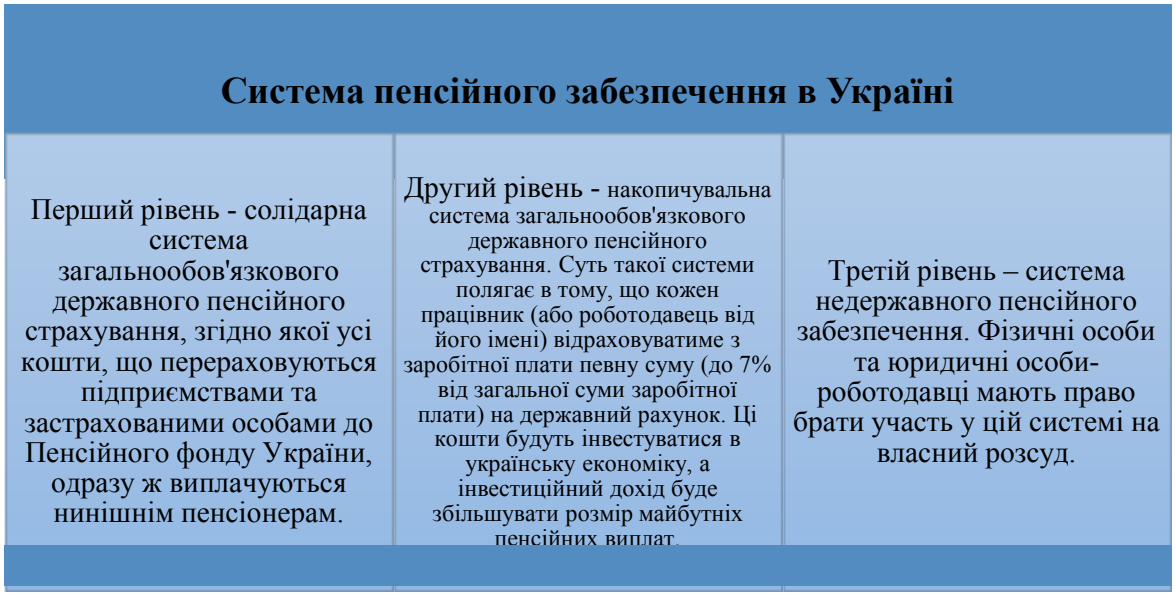

Рис.1.2 Система пенсійного забезпечення в Україні

Джерело: складено автором на основі [5-6]

Українські науковці визначають різні підходи до пояснення поняття «пенсійне забезпечення». Дану дефініцію висвітлено із точки зору наукових поглядів та представлено у Додатку А.

До суб'єктів солідарної системи пенсійного забезпечення належать (рис.1.3) [2]:

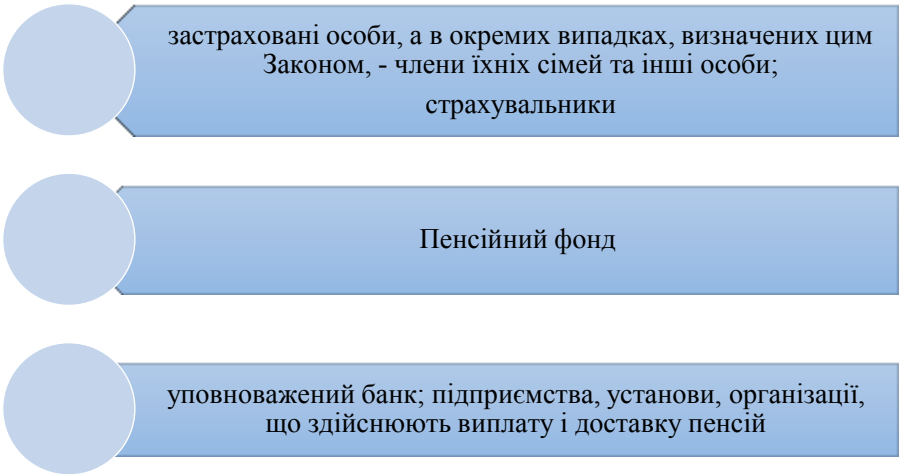

Рис.1.3 Основні суб’єкти пенсійного забезпечення в Україні

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Суб'єктами системи НПЗ є (рис.1.4) [2]:

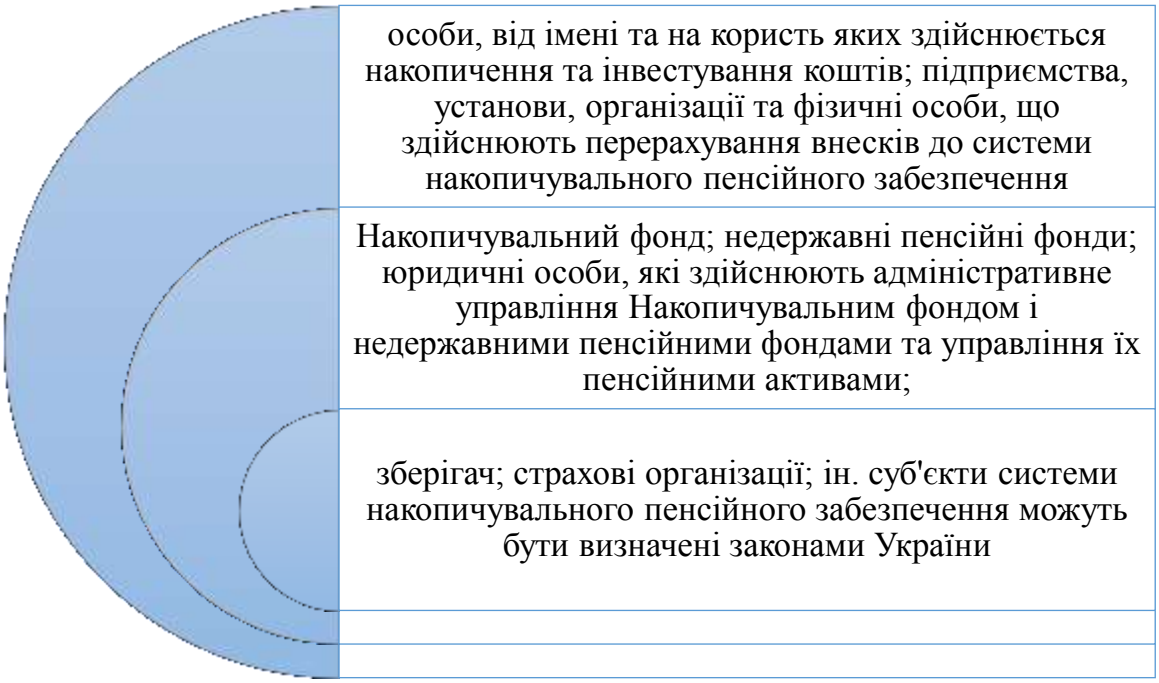

Рис.1.4 Суб'єкти НПЗ в Україні

Джерело: складено автором на основі [2-

Відповідно з чинним законодавством даної сфери за рахунок коштів Пенсійного фонду у солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати як (рис.1.5):

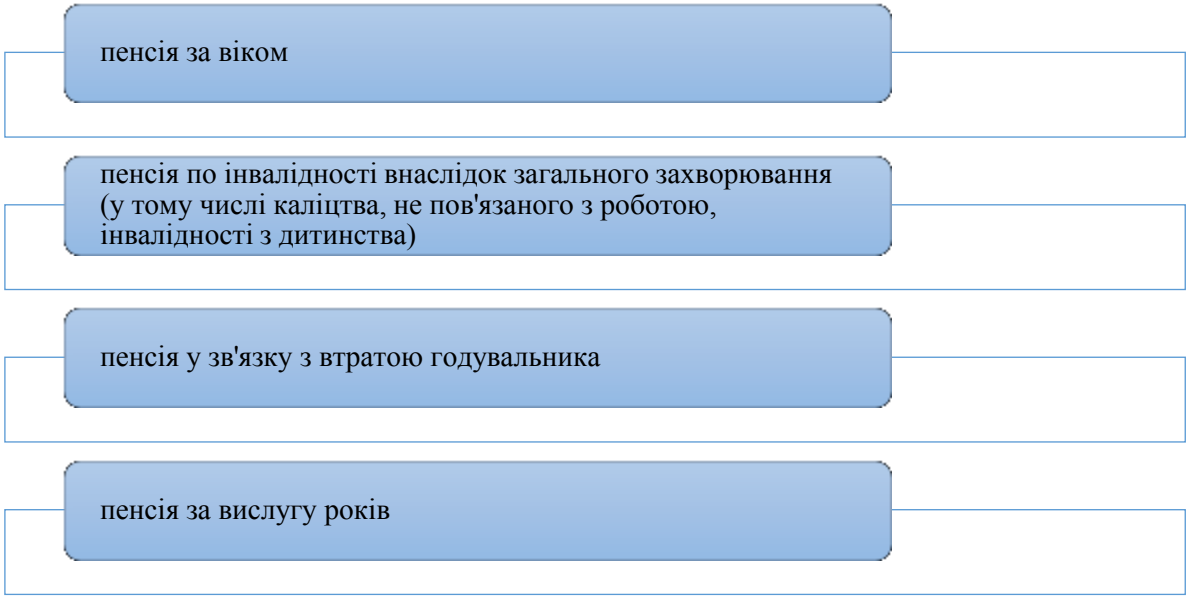

Рис.1.5 Види пенсійних виплат в Україні

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Загальновідомо, що снує 2 дві форми пенсійного страхування, такі як: обов’язкова і добровільна. Перша полягає у тому, що фактичне укладання трудового договору чи реєстрації особи як СПД де виникають зобов'язання щодо сплати страхових внесків. Згідно законодавства виникнення права на пенсію за державною програмою даного виду страхування та є наявність страхового стажу (див. табл.1.3) [2-3].

Таблиця 1.3

Пенсійний вік і кількість необхідного трудового стажу

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60	63	65
2022	29	19-29	15-19
2023	30	20-30	15-20
2024	31	31-31	15-21
2025	32	22-32	15-22
2026	33	23-33	15-23
2027	34	24-34	15-24
2028	35	25-35	15-25

Джерело: складено автором за даними [5]

Відповідно до змін, які було внесено у чинне законодавство щодо підвищення пенсій до страхового стажу, окрім записів у трудовій книжці було включено такі періоди як (рис.1.6):

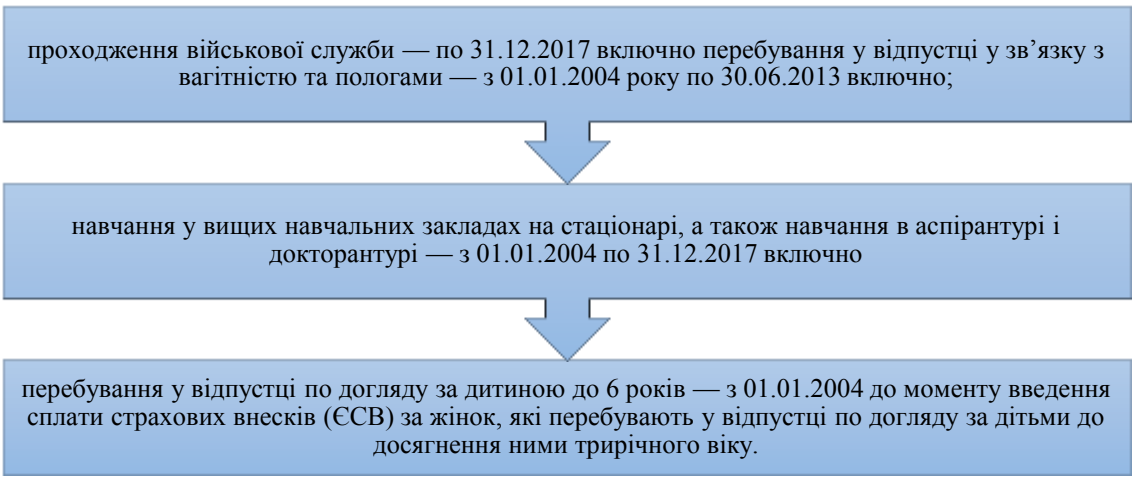

Рис.1.6 Періоди пенсійного забезпечення

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Зауважимо, що ключовим джерелом формування власних надходжень ПФУ є ЄСВ. Його нарахування здійснюється роботодавцем, які зобов'язані його сплачувати. ЄСВ є визначальним об’єктом при визначені розміру пенсій. В т.ч. на розмір пенсії впливають стаж особи, пенсійний вік і сума заробітної плати. У табл.1.4 продемонстровано основні характеристики пенсійної реформи у 2018 р.[7].

Таблиця 1.4

Характеристика пенсійної реформи в Україні станом на 1 січня 2018 р.

Параметри пенсійної реформи	Характеристика
Кількість пенсіонерів	11 711 300 (27,6 % населення)
Пенсійний вік	Жінки – 58 років (зі збільшенням до 60 років); чоловіки – 60 років
Мінімальний стаж для отримання пенсії	Жінки й чоловіки – 25 років (зростання на півроку до 2028 р.)
Підвищення пенсії за понаднормативний трудовий стаж	Підвищення на 2,5 % за кожні півроку після дозволу виходу на пенсію
Розмір середньої соціальної пенсії за віком	78 євро
Порядок розрахунку розміру пенсії	На основі середньої заробітної плати в країні за останні три календарних роки, що передують року зверненню особи щодо призначення пенсії
Джерела виплати пенсії	Пенсійний фонд України та учасники недержавної системи пенсійного забезпечення (недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя, банки, що мають ліцензію на відкриття пенсійних рахунків)

Джерело: складено автором на основі [2-3, 7]

Таким чином підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що основні пріоритетні засади формування та розвитку системи пенсійного забезпечення та його державного регулювання визначено чинним законодавством. Нині Уряд приділяє значну увагу щодо впровадженню реформи у даній сфері [8, с.172].

На сьогодні в Україні діє трирівнева пенсійна система. Разом з тим, впровадження другого рівня так досі і не відбулося. Згідно із українським пенсійним законодавством, існує 2 форми пенсійного страхування: обов’язкове та добровільне. Нині необхідно продовжувати роботу задля створення інституційних елементів накопичувальної системи загальнообов’язкового пенсійного страхування, тому що вони необхідні для

впровадження другого рівня пенсійної системи [9, с. 35].

З ін. боку, досвід провідних країн у цій сфері буде дуже корисним для України. Це стане поштовхом для запровадження вітчизняної пенсійної системи. Таким чином, відбувається процес створення законодавчої і організаційно-технічного фундаменту пенсійної реформи. ПФУ став потужною соціальною і фінансовою інституцією у державі, де сформувалися його організаційний, інформаційний і кадровий потенціал.

1.2 Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення

У найближчі десятиліття фінансова підтримка людей у віці стане дуже серйозним економічним викликом для багатьох урядів у різних країнах світу. Демографічні фактори, які негативно впливають, у разі коли частка людей пенсійного віку у структурі населення має стійку тенденцію до зростання. Це впливає на збільшення соціального та економічного тягаря для урядів цих країн. У такому разі йде процес коли фінансові ресурси вилучаються від інвестицій, що негативно впливає на національну економіку. Це може мати не досить позитивні результати і веде до зменшення темпів економічного зростання у майбутньому. Зауважимо, що у табл. 1.5 і 1.6 продемонстровано прогнозні дані тривалості життя населення окремих країн та прогнозні дані щодо його старіння (Додаток Б) [10, с. 138].

Таблиця 1.5

Прогноз збільшення тривалості життя населенняу деяких країнах світу

Рік	Україна		Німеччина		Франція		Великобританія		США		Нідерланди		Данія		Польща	
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж
2013	62	73	77	82	77	84	77	81	76	81	77	82	76	80	71	79
2020	65	75	78	83	79	85	78	82	78	82	79	83	77	82	73	81
2030	67	76	79	84	81	86	79	84	79	83	80	84	78	83	74	82

Джерело: [10-11]

Таблиця 1.6

Прогноз збільшення частки населення старше 65 років до працездатного населення (від 15 до 64 років),%

Рік	Україна	Німеччина	Франція	Великобританія	США	Нідерланди	Данія	Польща
2013	22,07	30,9	26,2	25,12	19,4	22,9	25,6	18,8
2020	25,2	35,5	33,9	28,9	24,9	30,8	31,8	27,2
2030	31,2	47,6	40,9	33,6	31,7	39,8	37,5	34,7

Джерело: [11]

Протягом останніх років в багатьох країнах є особливо актуальним питання реформування пенсійної системи і модернізації ролі держави у цій системі. Цілком очевидно, що ключовими причинами цього серед іншого є проблеми у сфері управління фінансами пенсійних систем. Зауважимо, що у середньому, співвідношення людей пенсійного віку до працездатного населення практично у всіх країнах переважає. Організації економічного і соціального розвитку (ОЕСР) надають таку інформацію з даного питання. Згідно із експертних оцінок це співвідношення має значну тенденцію до зростання у 2080-х рр.. Зокрема такі країни як Італія, Корея і Японія досягнуть рівня даного коефіцієнта зовсім скоро. Це означає, що 1 людина працездатного віку буде сплачувати податки, щоб утримувати 1 людину на пенсії. Ключові складові пенсійних систем окремих країн ЄС демонструє рис. 1.7 та Додаток В [11, с.45].

З одного боку, пенсіонери не будуть отримувати належного рівня підтримки на пенсії, а із ін. боку – значний рівень фінансових ресурсів вилучатиметься із реального сектору економіки задля прямої і непрямої підтримки пенсіонерів. Особливо гострою така проблема виявиться для країн, що розвиваються. Без адекватних відповідей на старіння населення і зростання коефіцієнту, який було окреслено вище, пенсіонери у країнах ОЕСР зіткнуться із падаючими доходами, а у країнах із нижчим рівнем розвитку вони опиняться за межею крайньої бідності.

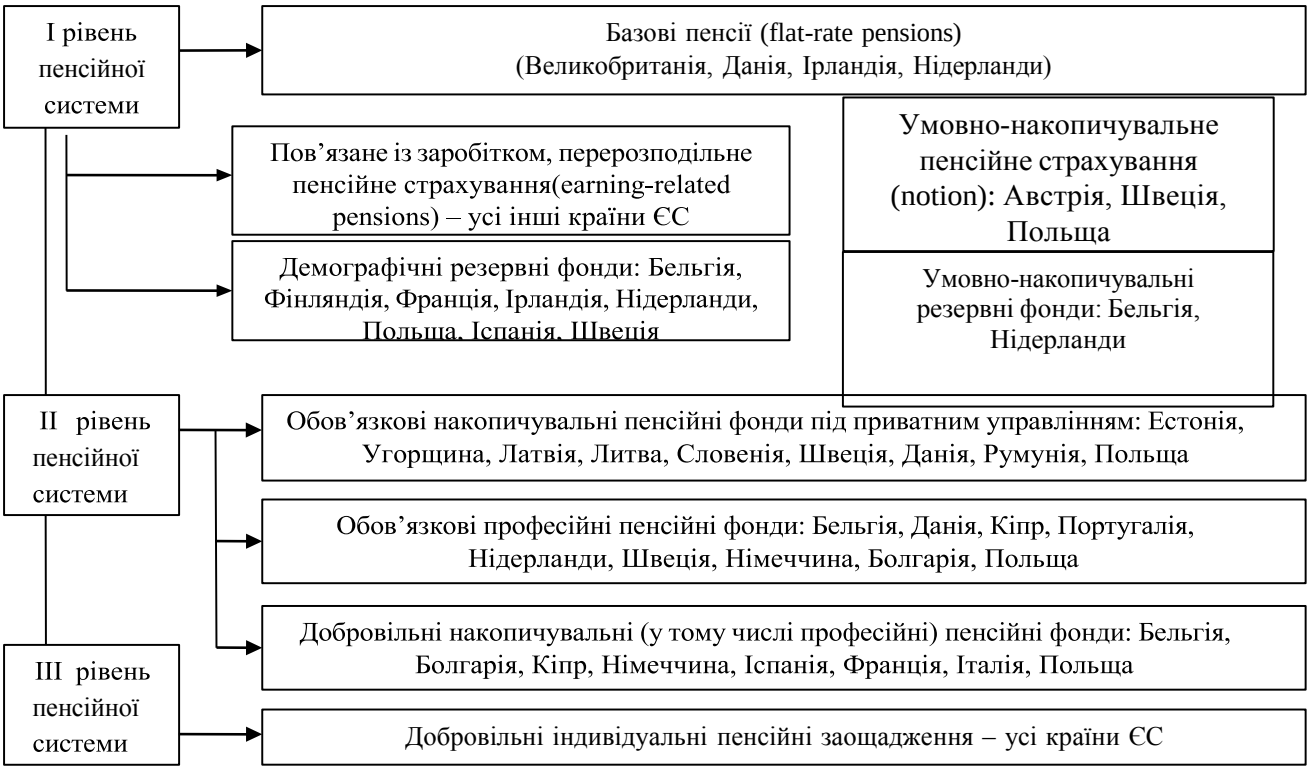

Рис. 1.7 Складові пенсійних систем окремих країн ЄС [11]
Джерело: складено автором на основі [11-14]

Дохід пенсіонерів, як правило, походить з кількох джерел – капітал (майно, яке зароблене на протязі життя, заощадження) державні трансферти, НПЗ і робота. Цілком очевидно, що наприклад в Кореї та Нідерландах державні доходи пенсіонерів від державних і приватних пенсій становлять приблизно від 25,94% і 84,29% відповідно. Таким чином, зауважимо, що їх добробут у значній мірі залежить від отримуваних пенсій [12-14]. На рис.1.8 продемонстровано чітку тенденцію до зростання даного показника.

Пенсійні системи країн ОЕСР, як і в Україні, традиційно поділені на 3 рівні. Перший рівень - це обов'язковий рівень пенсійної системи, який фінансується за допомогою податків та ін. відрахувань і управляється Урядом. Другий – це, як правило, обов'язкова накопичувальна система. Зокрема, лише 2 країни ОЕСР не мають даного рівня пенсійної системи – Ірландія та Нова Зеландія.

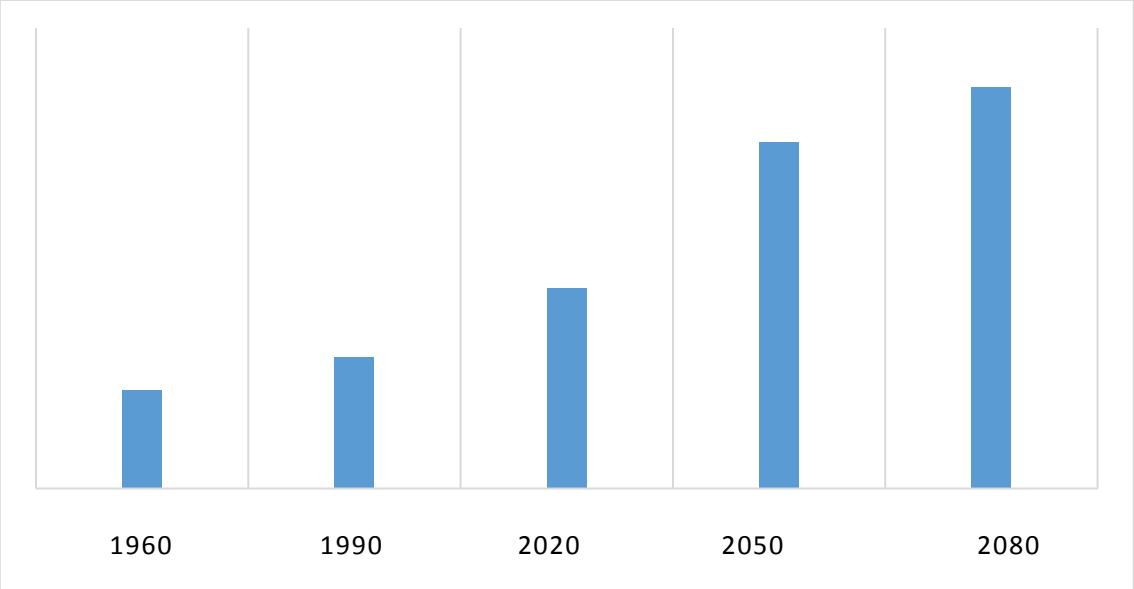

Рис. 1.8 Середнє співвідношення людей пенсійного віку та людей працездатного віку у країнах ОЕСР

Джерело: [14]

Ключовою метою другого рівня є доповнення виплат із першого рівня і забезпечення належного рівня коефіцієнта заміщення для людини на пенсії (співвідношення доходу до виходу на пенсію та після неї). Цей рівень у країнах ОЕСР передбачає активну участь роботодавців і працівників у фінансуванні їх пенсій. Як правило, лише третій рівень є добровільним для працівників і представлений приватними страховими компаніями та НПФ [15].

Різні країни світу пропонують різноманітні механізми участі в 2 рівні пенсійної системи. Обов'язкова участь в страхових компаніях чи НПФ існує лише у 12 країнах. Наприклад, у Данії, Голландії, Швеції та Великобританії. В даних країнах 3 рівень пенсійної системи охоплює практично все населення. Коефіцієнт заміщення для обов'язкових приватних пенсійних фондів коливається приблизно ні рівні від 7% у Норвегії і 12% у Швеції до 51% у Данії і 52% у Ісландії [14-15].

Якість пенсійної системи традиційно оцінюється, використовуючи

«Mercer CFA Institute Global Pension Index». У своєму звіті за 2023 р Інститут презентував наступний рейтинг пенсійних систем світу, що демонструє рис. 1.7 та Додаток Г [18].

Таблиця 1.7

Глобальний рейтинг пенсійних систем країн світу 2023 р

Рейтинг	Країна	Значення Індексу 2023
1	Ізраїль	84.7
2	Ісландія	82.1
2	Данія	81.4
3	Нідерланди	82.6
4	Фінляндія	72.9
5	Австралія	72.3
6	Швеція	71.4
7	Сінгапур	71.1
8	Норвегія	71.1
9	Канада	69.3
10	Нова Зеландія	68.3

Джерело: Folger J. Best Countries for Pensions and Retirement. Investopedia. 2023[13]

Пропорція між працюючим населенням і пенсіонерами, суто залежить від офіційних доходів населення та загальної економічної ситуації у тій, чи ін. країні. І як результат, зокрема в Україні, пенсійна система функціонує у стані постійного дефіциту, що фінансується Урядом, а отже і платниками податків передусім. Вважається оптимумом співвідношення для І рівня СПЗ уважається коефіцієнт 1 - 7 чи навіть 1 - 10. В нашій державі він стрімко наближається до 1:1, що може призвести до неминучого колапсу пенсійної системи. Розмір страхових внесків роботодавців і найманих працівників на державне пенсійне страхування в % значенні у різних країнах Європи представлено у Додатку Б [16].

Особливої уваги потребують демографічні чинники, що підривають ефективність І рівня пенсійної системи. Вона включає: старіння населення, зниження кількості працюючих і трудову міграцію. Кількість людей, що роблять внески на І ріні ПЗ постійно зменшується, в той час як їх кількість

системно зростає. Згідно із даними Держкомстату, на кінець 2023 р в Україні працювало 9,1-9,5 млн українців. Кількість пенсіонерів становила трішки більше, ніж 10,68 млн [17]. Дана ситуація погіршиться у найближчі роки. Дефіцит ПФУ лише буде зростати, що вимагає подальших дотацій із бюджету. Відповідно, це призведе до зростання рівня податкового тиску на населення і бізнес. У обох випадках це зменшить вливання у реальний сектор національної економіки та буде причиною сповільнення довготермінового економічного зростання України.

Найбільш очевидним кроком Уряду для усунення дефіциту ПФУ було підвищення пенсійного віку. Нині він становить 60 років для жінок і 65 для чоловіків. Причиною, є те, що очікувана тривалість життя в Україні (особливо для чоловіків) є лише трішки вища, ніж пропонований вік виходу на пенсію. Саме тому, така ситуація не сприяє соціальній справедливості, тому що пенсійний вік має залежати від очікуваної тривалості життя. Зауважимо, що очікувана тривалість життя при народженні для чоловіків становить 66 років. Теоретично чоловік буде отримувати пенсію лише 6 років. Разом з тим, потрібно враховувати, що фактично в Україні йде війна, що призводить до ще більш негативних наслідків. Гірша ніж в Україні є ситуація лише у Вірменії, де пенсійний вік становить 63 роки, а очікувана тривалість життя – 67 років. Наприклад, у Данії, Ісландії, Ізраїлі, Італії, Нідерландах і Португалії пенсійний вік становить 67 років. Однак, очікувана тривалість життя там становить приблизно 78-82 роки [18].

Зокрема, у Додатку Д продемонстровано країни ЄС і Велику Британію де показано складові параметричні реформи, які вже було реалізовано. Разом з тим, у Додатку Ж і З наведено види пенсії та здійснено їх порівняння. Індикативні середні рівні пенсій в Європейських країнах на кінець 2023 року наведені у Додатку З [15].

Зауважимо, що «ефективна пенсія це та, яка заміщує принаймні 40% від доходу людини перед виходом на пенсію. Середній коефіцієнт заміщення в

Європі становить 67%, в той час як в Україні лише 30% [17]. Європейський рівень коефіцієнта заміщення досягається за рахунок ефективного комбінування усіх згадуваних рівнів пенсійної системи. В Україні це ще не реалізовано».

Країни, які мають високий рівень розвитку пенсійної системи поєднують перший рівень пенсійної системи із другим рівнем, де прерогатива надається роботодавцям у створенні пенсійних планів для своїх працівників. Наприклад, Нідерланди та Данія зобов'язують своїх громадян брати участь у 3 рівні пенсійної системи. Таким чином, побудова ефективної пенсійної системи - це оптимальне поєднання усіх трьох рівнів, що створює достатній коефіцієнт заміщення для людей на пенсії [18].

На даний момент, законотворець пропонує наступну схему внесків до другого рівня пенсійної системи (рис.1.9) [15]:

Рис. 1.9 Схема внесків до ІІ рівня пенсійної системи

Джерело: складено автором на основі [15]

Участь Уряду у ІІ рівні пенсійної системи має бути виключено. Оскільки це створює значний додатковий тиск на платників податків і не стимулює самостійну мотивацію громадян щодо формування власного пенсійного портфелю. Зокрема, на початкових етапах існування цієї системи Уряд може зробити певне додаткове мотивування людей у вигляді додаткових внесків. Таку модель мотивації було використано у Литві.

Український уряд може використати схожу схему мотивації населення, щоб підвищити рівень довіри до системи. Саме тому, ці кошти будуть знаходитись в кругообігу публічних фінансів, тому що будуть інвестовані в ОВДП. У Додатку К представлено активи найбільших корпоративних ПФ світу [14].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що нині пенсійна система функціонує в умовах критичного дефіциту ПФУ та дуже низьких пенсій, якщо порівнювати їх із розміром пенсій у країнах ЄС. Свої функції дана система не виконує ефективно. Пенсіонери вимушені жити практично за межею бідності та у важких умовах. В такому випадку, вони виключно можуть покладатися лише на допомогу рідних. Військова агресія в Україні та її наслідки призведуть до нових викликів для цієї системи. Саме тому, щоб їм вміти протистояти, важливим є запровадження ефективних фінансових інструментів, без яких пенсійна система отримає колапс протягом найближчих десятиліть.

Зауважимо, що І рівень пенсійної системи недостатній для забезпечення високого рівня життя пенсіонерів. Так як, він характеризується системним дефіцитом і постійними дотаціями Уряду. Враховуючи демографічні фактори і економічний спад, то цей рівень є неспроможним виконувати свою ключову функцію у найближчому майбутньому. Саме тому, нині настав оптимальний момент щодо запровадження ІІ рівня. Натомість, ефективне функціонування даного рівня може стати стимулом для розвитку ринку капіталів. Інституційне середовище задля діяльності даного рівня уже було створено на кшталт ІІІ рівня пенсійної системи. Але ключовим дискусійним питанням залишаються основні джерела фінансування цього рівня. Уряд може прийняти участь у цьому лише на перших етапах становлення із метою стимулювання приватної ініціативи. На перспективу ж громадяни самі повинні брати на себе відповідальність за власне фінансове майбутнє. Участь всіх верств населення має бути обов’язковою на ІІ рівні.

Власний фінансовий добробут повинен розглядатись як диверсифікований портфель активів. Він буде включати державну пенсію, приватну пенсію, власні заощадження. Участь у системі НПЗ має залишатись добровільною. На сьогодні діяльність НПФ є радше номінальною. На нашу думку, масштаби їх діяльності мають бути значно розширено через ЗМІ, удосконалення інституційного середовища і інвестиційного клімату. В майбутньому на цей ринок в Україні чекає поєднання невеликих пенсійних фондів і більш активний розвиток корпоративних та професійних НПФ. Даний процес може відбуватись паралельно із розвитком профспілкового руху при гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні

Як вже зазначалося вище, система пенсійного забезпечення в Україні включає в себе три рівні. На першому рівні зосереджено солідарну систему, яка включає в себе: засади солідарності і субсидування, пенсійні виплати та надання соціальних гарантій населенню за рахунок коштів Пенсійного Фонду України (далі - ПФУ) базуючись на діючому законодавстві даної сфери. [22, с. 103]. Натомість варто розглянути структуру ПФУ, його доходи і видатки, які є основою його функціонування на сьогодні. Дану структуру демонструє рис.2.1.

Рис. 2.1 Джерела доходів та видатків Пенсійного фонду України

Джерело: побудовано автором за даними [17]

На основі цього є сенс проаналізувати його доходи протягом останніх п’яти років. Динаміку власних доходів ПФУ продемонстровано на рис.2.2. [23].

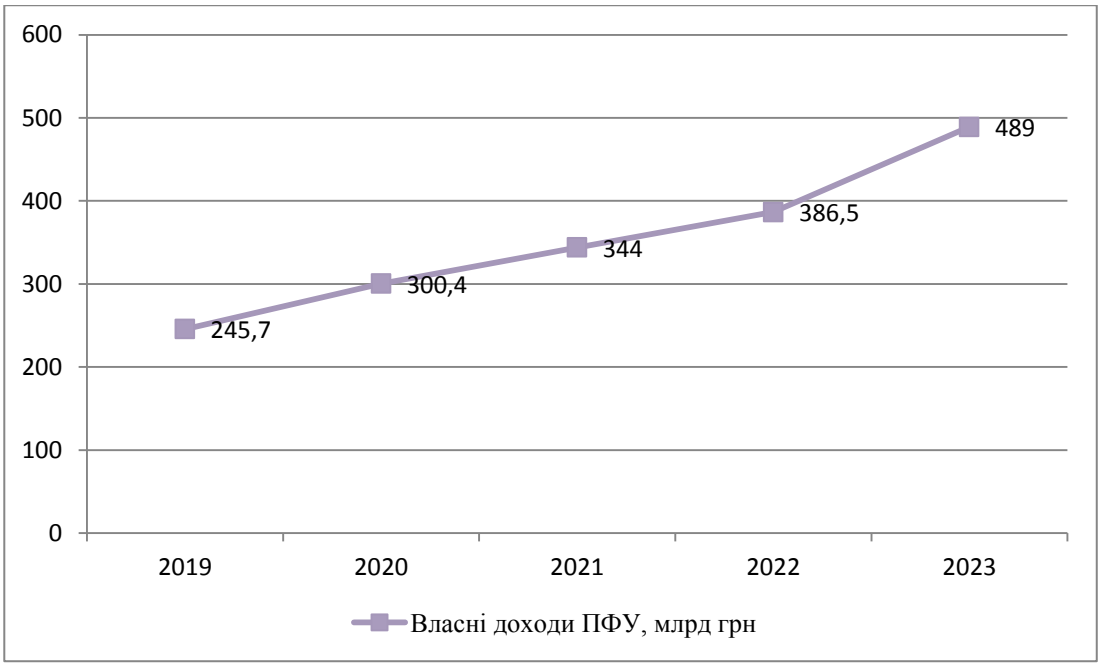

Рис. 2.2 Динаміка власних доходів ПФУ протягом 2019-2023 рр, млрд. грн

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Як видно з рис.2.2 спостерігається чітка тенденція до зростання рівня доходів ПФУ протягом періоду, що досліджується. Протягом періоду, який було досліджено видно, що починаючи із 2019 р. динаміка власних доходів ПФУ зростає із 245,7 млрд грн до 489 млрд грн у аналогічному періоді 2023 р., що є позитивною тенденцією. При цьому видно, що його видатки стрімко зростають, що видно із рис. 2.3. Така динаміка зростання видатків не є позитивним явищем і говорить про те, що між доходами і видатками прослідковується значний дисбаланс, який виникає в силу загальновідомих причин, таких як збільшення кількості пенсіонерів, зменшення частки працюючих та демографічна криза в Україні, що має місце протягом багатьох років.

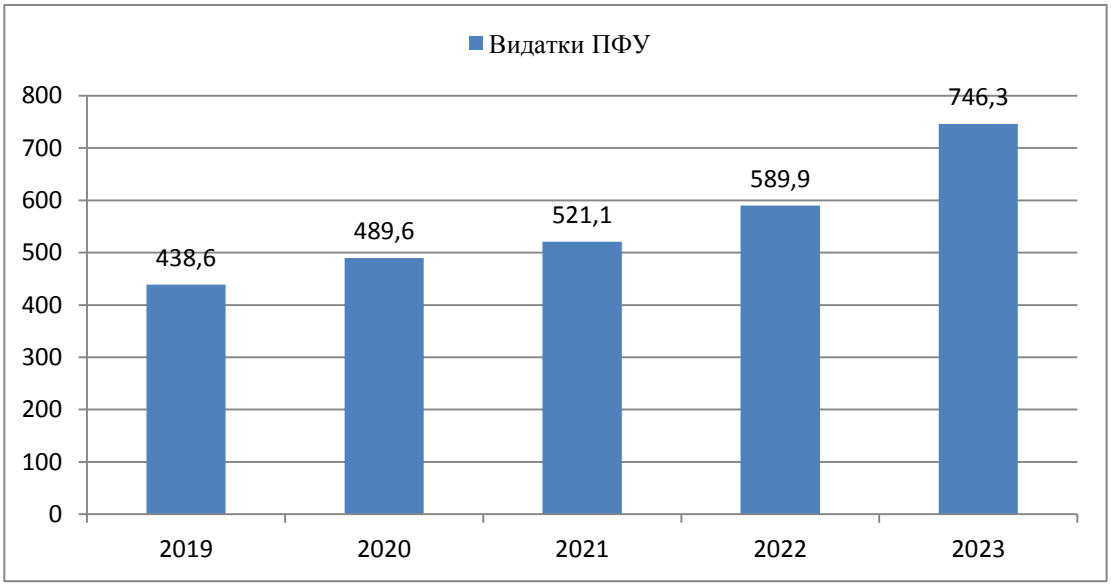

Рис. 2.3 Динаміка видатків ПФУ протягом 2019-2023 рр, млрд. грн

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Зокрема у 2022 р із на виплати пенсій реалізовано 590,1 млрд грн та близько 520 у 2021 році. Це було 9,34% від ВВП країни. У 2023 р. ця цифра становила 673,8 млрд грн фактично сплачених на пенсійне забезпечення коштів, в т.ч., за рахунок коштів ПФУ вона знаходилась на рівні 450, 5 млрд грн. Слід зазначити, що наукове дослідження, яке було проведено Інститутом демографічних і соціальних досліджень НАН України було зазначено, що його витрати виростуть до рівня 21% від ВВП до 2050 р. [17,23]. Разом з тим, ситуацію погіршить те, що значні ресурси будуть необхідні для відновлення після війни та факт девальвації гривні і зменшення темпів росту ВВП.

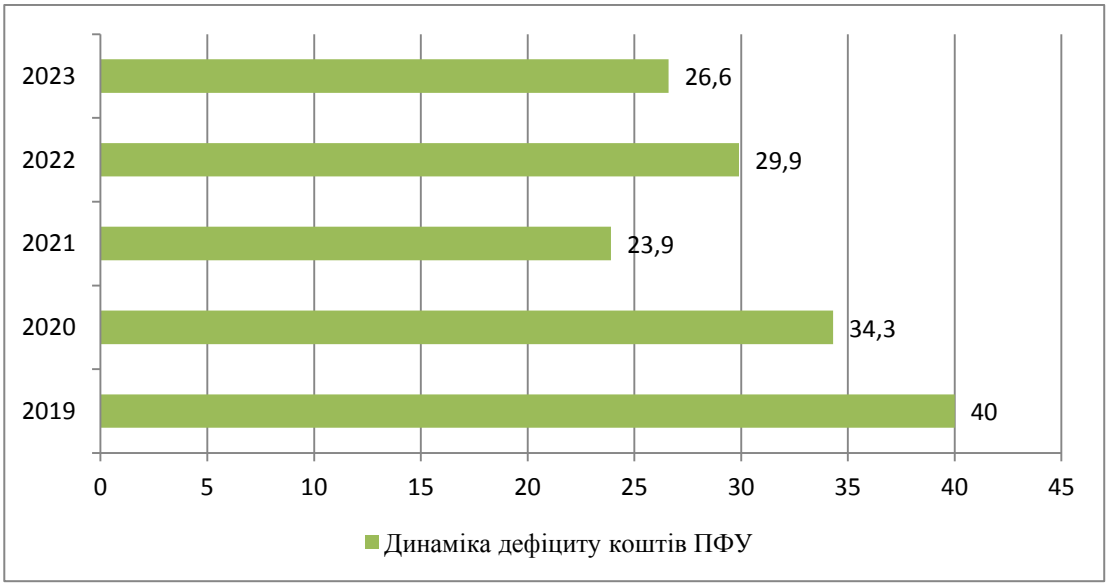

Рис. 2.4 Динаміка дефіциту коштів ПФУ протягом 2019-2023 рр, млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [17, 23]

Зауважимо, що дефіцит коштів ПФУ склав 34,3 млрд у 2020 р. і якщо порівнювати дані показники із аналогічним періодом наступного року, то він знизився та склав близько 23,9 млрд грн у 2021 році. У наступні два роки спостерігається тенденція до збільшення, якщо порівнювати розміри дефіциту із попереднім роком і склали 29, 9 (2022 р) та 26,6 млрд грн у 2023 р. Цілком очевидно, що такий великий обсяг дефіциту ПФУ існує в умовах дуже низьких пенсій. За офіційними даними ПФУ, у 2023 р середні пенсії зросли на 16,5% або на 762,7 грн, що є критично низьким рівнем в сучасних реаліях сьогодення. Станом на січень 2024 р. ця цифра становить близько 5 385,25 грн. Порівнюючи із аналогічним періодом вона становила 4 622,59 грн. та 4 622 грн у 2022 р. За обмінним курсом на кінець 2024 року це дорівнює приблизно 125 євро. У свою чергу, середня пенсія у Польщі є більша, а ніж 600 євро [17,23].

Варто розглянути динаміку кількості пенсіонерів протягом останніх десятьох років, яку наочно демонструє рис. 2.5.

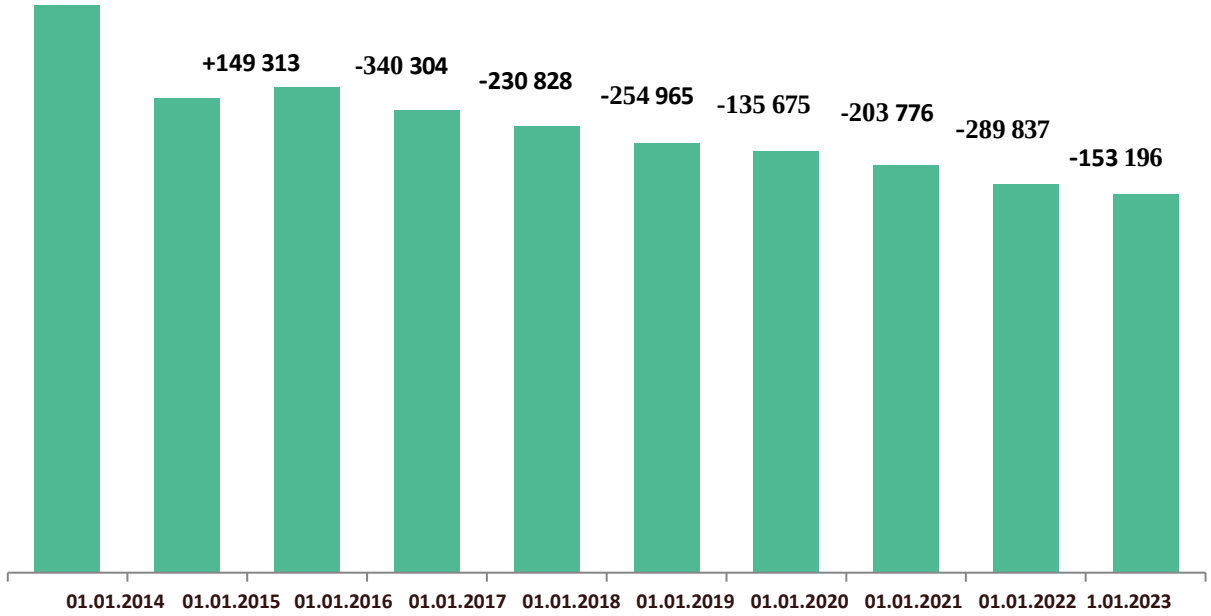

Рис. 2.5 Динаміка чисельності пенсіонерів, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Так, на 01.01.2023 р. на обліку у ПФУ перебувало 10 687,9 тис. пенсіонерів, що на 153,2 тис. осіб менше у порівнянні із 2022 р.[23]

Пенсійна реформа, яка проходить в Україні, призвела до відповідних комплексних змін у СПЗ та процедурі нарахування і індексації пенсій окрім нових вимог щодо пенсійного віку та страхового стажу. Чинним законодавством передбачено поетапну зміну пенсійної системи до 2027 р. (Закон України № 2148-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій») [24]. Однак, через збільшення вимог щодо страхового стажу, громадяни щороку будуть виходити на пенсію за новими правилами (табл. 2.1) [25, с. 296].

Для переважної більшості людей похилого віку пенсія є єдиним джерелом доходів для існування. При цьому особи, які отримують малі пенсії, потребують додаткового соціального забезпечення. За даними Пенсійного фонду України середній розмір пенсії станом на 1 січня 2023 року становив 3 991,5 грн, що на 13,8 % перевищує розмір середньої

пенсії станом на 1 січня 2022 року (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Підвищення рівня пенсійного забезпечення в Україні

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Мінімальний розмір пенсії	1 640	1706,3	1852,3	1980,5	2093	2725
Середній розмір пенсії	2645,6	3083	3507,5	3991,5	4662,5	5851

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Таблиця 2.2

Вік виходу на пенсію та кількість необхідного страхового стажу згідно стратегії до 2028 р.

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2023	30	20-30	15-20
2024	31	21-31	25-21
2025	32	22-32	25-22
2026	33	23-33	25-23
2027	34	24-34	25-24
2028	35	25-35	15-25

Джерело: [25]

Пенсійний вік офіційно залишається на рівні 60 років – для чоловіків і жінок, однак вимогу до стажу збільшено. Кількість страхового стажу, необхідного для виходу на пенсію із кожним роком буде збільшуватись (+ 12 місяців). Отож до 2028 р необхідно мати 35 років стажу. Хто його не має, то отримує пенсію лише у 63 роки. Якщо особі до 65 років та вона має менше 15 років стажу, то в такому випадку вона не зможе отримувати пенсію. Натомість вона буде отримувати соціальну допомогу, її розмір буде залежати від рівня доходів сім'ї. До прикладу, спираючись на довід провідних зарубіжних країн зауважимо, що вік виходу на пенсію там варіюється із 60 до 67 років, що демонструє табл. 2.3 [23, 26-27]

Таблиця 2.3

Офіційний вік виходу на пенсію в деяких країнах світу

Країни	Офіційний вік виходу на пенсію, встановлений у країні		Зміни, які передбачаються, примітки
	Чоловіки	Жінки	
Велика Британія	66	66	До 2028 року буде вироблено підвищення до 68 років до 2035 року, і до 69 років до 2048 році.
Данія	67	67	Пропозиція підвищити пенсійний вік до 68 років до 2030 року.
Німеччина	67	67	Починаючи з січня 2012 року, пенсійний вік збільшуватиметься з 65 до 67 років до 2029 року поетапно, тобто щорічно на один-два місяці.
Польща	67	60	Чоловіки виходитимуть на пенсію у 67 років вже з 2020 року, жінки – з 2040-го
США	65	65	
Україна	60	60	
Фінляндія	63	63	Пенсійний вік є гнучким – від 63 та до 68 років.
Чехія	62 р. 8 м.	57-61 р. 8 м.	Пенсійний вік залежить від кількості дітей.
Франція	60	60	
Ірландія	67	67	В 2028 році – 68.
Угорщина	65	65	Підвищено буде з 62 до 65 років для чоловіків з 2018 року, для жінок – з 2020.
Японія	63	63	

Джерело: побудовано автором за даними [27]

Як видно із табл. 2..3, в Україні нижчий пенсійний вік у порівнянні із ін. країнами, які наведено у ній.

Розподіл пенсіонерів за видами призначених пенсій та їх розмірами наведений у рис. 2.6-.2.7 і табл. 2.4

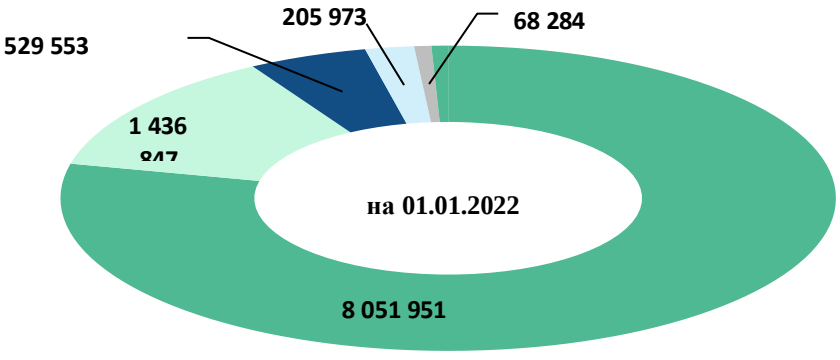

Рис. 2.6 Розподіл пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій, крім пенсіонерів із числа військовослужбовців, осіб*

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Розподіл пенсіонерів по визначених видах пенсій, дає можливість стверджувати, що пенсію за віком отримують близько ¾ усіх пенсіонерів (74.25% або 8019000 осіб), пенсію по інвалідності - 13,78% (1488240 осіб). Найменшу питому вагу у загальній їх чисельності займає довічне утримання суддів (0,03% або 3240 осіб) і соціальні пенсії (0,62% або 68284) (табл. 2.2 і рис. 2.6), в т.ч. за вислугу років [23].

Таблиця 2.4

Розподіл пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій, крім пенсіонерів з числа військовослужбовців, осіб

Розподіл за видами пенсій	на 01.01.2022*		на 01.01.2023*	
	чисельність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисельність, осіб	середній розмір пенсій, грн
ЗАГАЛЬНА ПО УКРАЇНІ, з яких:	10 296 238	3 801,02	10 137 777	4 359,91
за віком	8 051 951	3 944,81	7 916 113	4 522,98
по інвалідності	1 436 847	3 033,70	1 439 783	3 495,31
у зв’язку із втратою годувальника	529 553	3 384,39	517 891	3 966,43
за вислугу років	205 973	3 682,29	196 481	4 205,79
соціальні пенсії	68 284	1 955,65	63 921	2 140,03

** Інформація сформована без даних Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та окремих територій України, що входять до складу Донецької та Луганської областей та є окупованими починаючи з 07 квітня 2014 року [23]*

Не дивлячись на окремі позитивні тенденції розмір пенсійних виплат є дуже низьким, як було зазначено вище. Загальний прожитковий мінімум в Україні на 01.01.2024 р. становив 2920 грн., а мінімальна пенсія на 2024 рік становить лише 2361 грн., хоча при цьому фактичний прожитковий мінімум складає 7200 грн. [26].

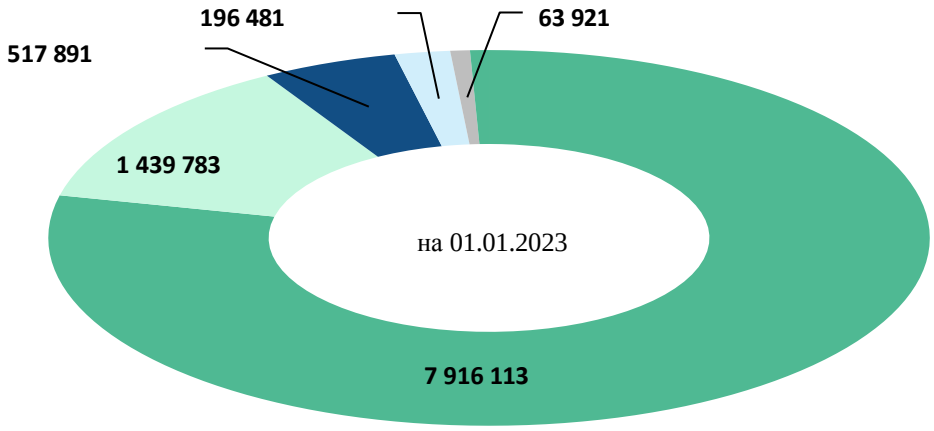

Рис. 2.7 Розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій станом на 1 січня 2023 року, %

Джерело: побудовано автором за даними [23]

У процесі вивчення, важливими питаннями залишаються діяльність ПФУ та його ефективність в умовах воєнного стану в Україні. Вартим уваги є ознайомлення із результатами перевірки (аудиту), який було проведено Рахунковою палатою України (далі - РПУ) у 2024 р. Спираючись на результати перевірки зауважимо, що було констатовано його стабільну діяльність, але проблеми, які існували протягом багатьох років залишаються відкритими і потребують нагального вирішення. Зокрема станом на 01.04.2024 р страхове навантаження на 1000 осіб досягало 945 пенсіонерів. В т.ч., відбулось зростання боргів підприємств (установ, організацій) до 50,3 млрд грн перед ПФУ. Зменшився рівень чисельності найманих працівників. Показники, які було спрогнозовано щодо зростання ФОП не досягнено. Протягом 2022–2023 рр по надходженню ЄСВ перевиконано план лише у частині понадпланових надходжень, але суто від забезпечення військовослужбовців [28].

За результатами даного аудиту задля підвищення ефективності роботи ПФУ було розроблено і надано рекомендації, які повинні бути спрямовані на [28]:

- забезпечення прозорості діяльності ПФУ базуючись на покращенні відповідних підходів щодо планування його бюджету;
- уточнення дефініції «пенсії військовослужбовцям» та удосконалення механізму відшкодування видатків на пенсійні виплати і звітності в контексті Проєкту PEACE;
- удосконалення чинного законодавства із питань пенсійного забезпечення в контексті окремих категорій громадян, що призведе до економії видатків бюджету;
- перевірку і уточнення переліків населених пунктів, які дають право на доплати та підвищення до пенсій;
- упровадження чітких і дієвих механізмів щодо контролю за встановленням та правомірністю доплат та підвищень;
- підвищення результатів щодо механізмів ідентифікації пенсіонерів і верифікації пенсійних виплат.

Разом з тим, було виявлено, що в умовах воєнного стану відбулось збільшення навантаження на бюджет ПФУ. Лише близько 4 млрд грн на рік було витрачено на оплату пенсій особам із інвалідністю, на основі повторного огляду МСЕК. Масова реєстрація пенсіонерів за однією адресою, збільшення оплати пенсій та доплат на основі рішень суду колишнім військовослужбовцям лише збільшило рівень видатків ПФУ. Зауважимо, що така ситуація створила значний рівень загрози для стійкості ПФУ та для економічної безпеки держави в цілому через процеси, які неможливо контролювати [28].

Зміни, що відбуваються у пенсійній системі держави, не є повноцінною реформою. Саме тому, не можна розраховувати лише на них. Пенсійне і податкове законодавство має постійні зміни, тому у такому випадку держава має запропонувати альтернативні фінансові інструменти щодо накопичення і формування ресурсів пересічних громадян і тим самим підвищити довіру громадян до влади [22, с.105].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане зауважимо, що сьогодні трирівнева пенсійна система функціонує не повною мірою. Так, функціонують лише перший та третій рівень. Саме тому, в процесі проведення аналізу було виявлено значні недоліки у їх функціонуванні. Але на сьогодні питання пенсійного забезпечення є однією із ключових проблем, яка потребує вирішення. На нашу думку, це пов'язано із пенсійною кризою, яку було виявлено в процесі проведення аналізу пенсійного забезпечення. Зокрема до основних причин незадовільної виплати пенсії належать такі як (рис.2.8) [26]:

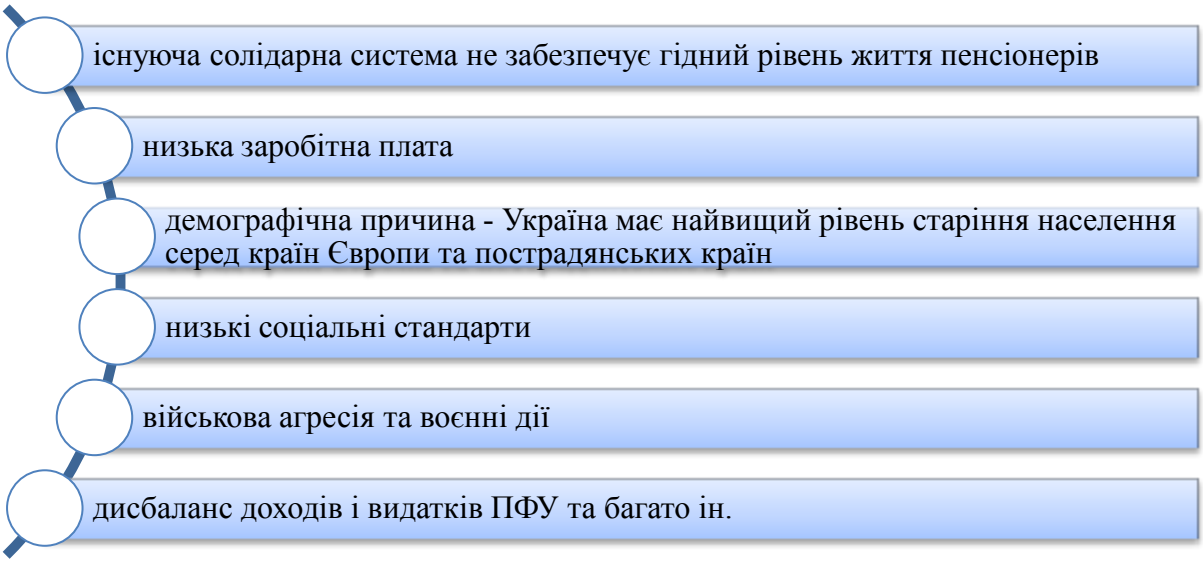

Рис. 2.8 Ключові причини незадовільного функціонування пенсійної системи

Джерело: побудовано автором за даними [26]

Дані ключові проблеми лише накопичувались із часом у пенсійній сфері та не знайшли свого вирішення і донині. Як видно із проведеного аналізу даної сфери пенсії залишаються дуже низькими та нараховуються несправедливо. Ця система є фінансово незбалансованою. Пересічні громадяни не довіряють державним програмам та реформам влади. І в такому контексті, населення не має відповідного стимулу аби ефективно перерозподіляти свої доходи протягом життя.

2.2 Розвиток недержавного пенсійного забезпечення

Впровадження НПЗ в Україні являється дуже важливим кроком у реформуванні пенсійної системи в цілому і забезпеченні рівня стабільності та ефективності соціального захисту населення. Основні засади функціонування НПЗ визначають його основну роль, яку воно відіграє у підвищенні рівня соціального захисту громадян і забезпеченні їх фінансового добробуту. Ключові принципи НПЗ продемонстровано на рис. рис.2.9 [29].

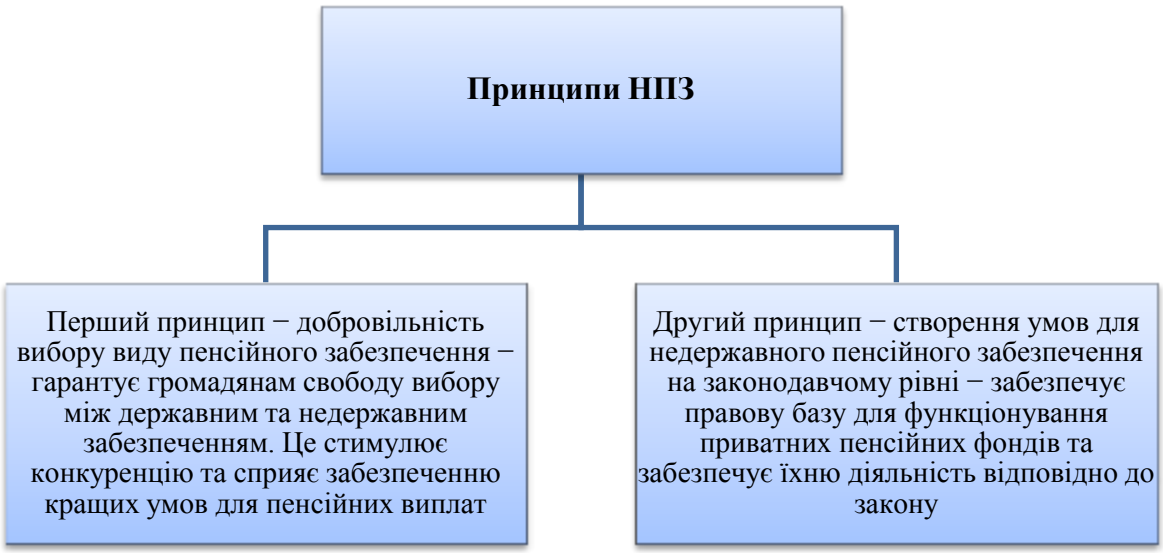

.

Рис. 2.9 Основні принципи НПЗ

Джерело: побудовано автором за даними [28]

Однак, завжди важливо ураховувати всі ризики, які пов'язані із НПЗ. До таких ризиків відносимо такі як [30, с. 190]:

- ризик інвестиційних втрат;
- нестабільність фінансового ринку;
- можливість зловживання із боку НПФ.

При цьому держава має вести належний нагляд як за діяльністю НПФ, так і за діяльністю компаній із страхування життя та рештою суб’єктів НПЗ. Разом з тим, необхідно забезпечити ефективний механізм захисту у напрямку рівних прав учасників цієї системи.

У табл. 2.5 представлено порівняння у функціонуванні різних суб'єктів НПЗ.

Таблиця 2. 5

Порівняльна характеристика здійснення недержавного пенсійного забезпеченнярізними фінансовими посередниками

Критерій	**Фінансові посередники**		
	Недержавні пенсійніфонди	**Компанії зі страхування життя**	**Банки**
Вид договору	Пенсійний контракт/пенсійна схема	Договір пенсійного страхування	Депозитний пенсійний рахунок
Особа, на користь якої сплачуються внески	Учасник недержавного пенсійного фонду	Застрахована особа	Вкладник
Пенсійні кошти	Сума зобов'язань в грошовому вираженні пенсійного фонду перед учасником	Страхові резерви з договорів пенсійного страхування	Розмір вкладів
Види пенсійних виплат	Пенсія на визначенийстрок Одноразова пенсійнавиплата Учасник фонду в разі обрання довічного ануїтету укладає договір страхування довічної пенсії зі страхування життя	Довічна пенсія (довічний ануїтет) Пенсія на визначений строк (страховий ануїтет) з гарантованим строком виплати і без нього Одноразова пенсійна виплата	Одноразова пенсійна виплата
Вид забезпечення	Пенсійний контракт як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання пенсійного контракту з недержавним пенсійним фондом	Пенсійне страхуванняяк вид пенсійного забезпечення шляхом укладання договору пенсійного страхування зі страхування життя	Пенсійний вклад як вид пенсійного забезпечення шляхом відкриття пенсійного рахункув банку

Джерело: побудовано автором за даними [28]

Як зазначалось вище, пенсійне забезпечення складається із трьох рівнів у якому реально працюють лише два, а саме: перший і третій (солідарна система і недержавне пенсійне забезпечення – далі НПЗ). Ключовими учасниками системи НПЗ є: компанії із страхування життя і НПФ (недержавні пенсійні фонди). Їх динаміку протягом останніх п'яти років представлено на рис. 2.10[30-31].

Рис. 2.10 Динаміка кількості НПФ і компаній із страхування життя протягом 2019-2023 рр

Джерело: побудовано автором за даними [29]

Як видно із рис. 2.10 кількість страховиків має тенденцію до значних коливань на противагу НПФ.

Це можна пояснити тим, що на діяльність страхового ринку України впливають ряд чинників, як ендогенного, так і екзогенного характеру. До таких чинників можемо віднести:

- нестабільна економічна ситуація в Україні, яка склалась внаслідок початку воєнних дій в Україні починаючи із 2014 р., а згодом широкомасштабна воєнна агресія;
- нестабільна ситуація в політикумі в цілому, яка призводить до невчасного прийняття потрібних законів економічної сфери, що негативно впливає на стабільність не лише на фінансовому ринку, а іу фінансовій системі;
- зміни на глобальному фінансовому ринку на міжнародному рівні, які впливають на ситуацію всередині країни;
- негативний вплив Covid-19 та пандемія, яка значно скоротила ринок недержавного пенсійного забезпечення у контексті зменшення

активів компаній та обороту у порівнянні із попередніми роками;

- значний рівень концентрації та монополізації страхового ринку України, який зменшує рівень справедливої конкуренції та багато ін.

Варто звернути увагу і проаналізувати діяльність основних учасників системи НПЗ таких як компанії із страхування життя, які акумулюють значну частку ресурсів цієї сфери. Це можна чітко відслідкувати з рис. 2.11, де наочно зображено структуру активів компаній із страхування життя[30-31].

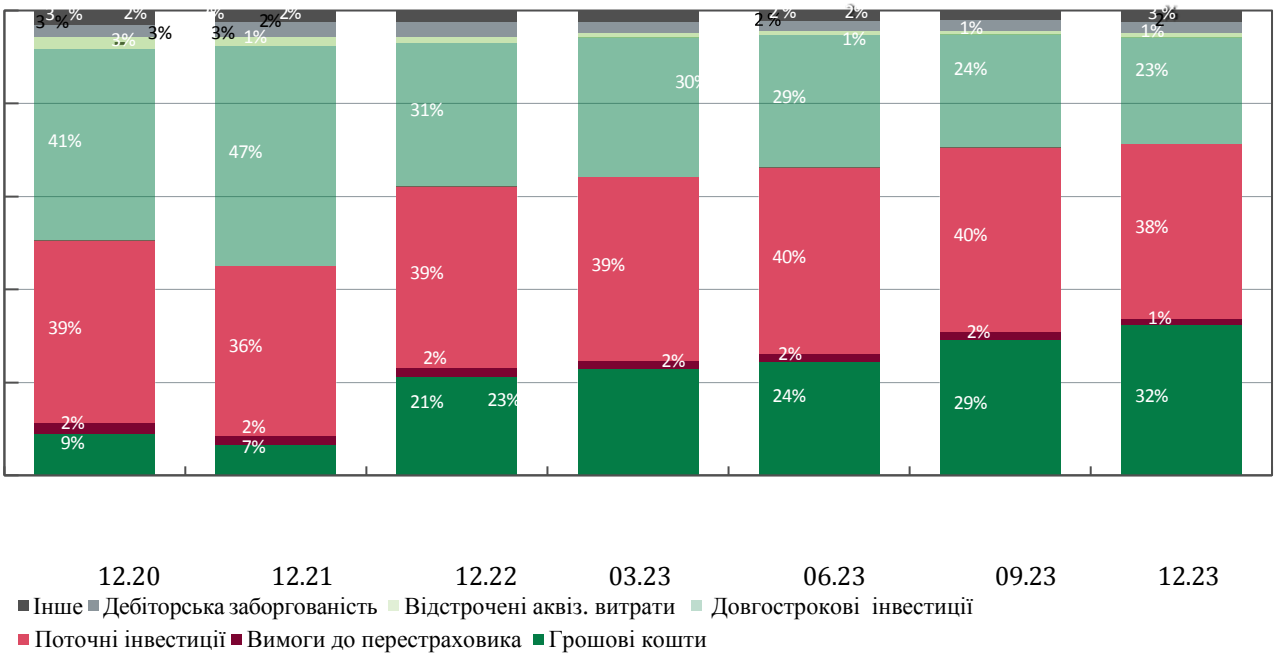

Рис. 2.11 Структура активів страховиків життя протягом 2020-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [30-31]

Динаміку валових страхових премій та виплат у сфері страхування життя представлено на рис. 2.12

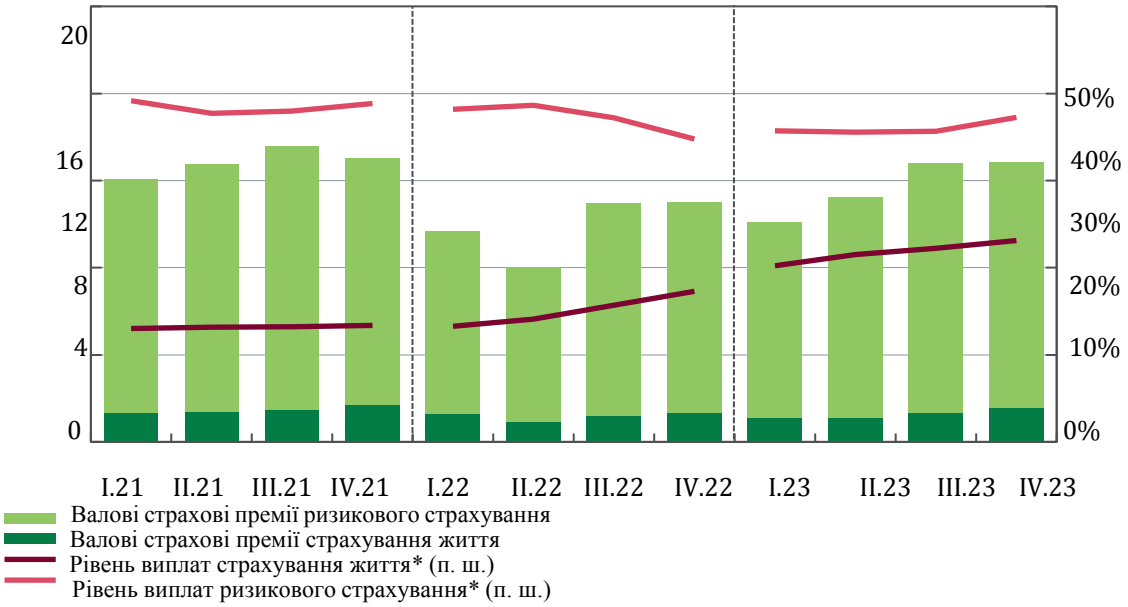

Рис. 2.12 Динаміка премій та рівень виплат за видами страхування, протягом 2021-2023 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [30-31]

Зокрема зауважимо, що премії із страхування життя значно зросли протягом 2023 р., так і в розрізі кварталу [33, с.34]. У відсотковому відношенні на 22% і 19% відповідно. Водночас суттєво збільшились і обсяги виплат на 19% і 41% відповідно. Рівень виплат, який був приведений до річного виміру і надалі має тенденцію до зростання. Так у IV кварталі 2023 р. він був на третину вищим, а ніж у аналогічному періоді 2022 р. Як видно із рис. 2.12 валові страхові премії із страхування життя мають стійку тенденцію до зростання за останні три роки, що говорить про те, що дана сфера розвивається не зважаючи на негативні чинники, які мають вплив на неї. В цілому видно, що він має значний потенціал та підстави для розвитку. Основна мета забезпечення належної фінансової стабільності людей похилого віку і забезпечення стабільності їх життя. Саме тому, держав необхідно створити всі умови для його подальшого розвитку [34, с.95].

Ключові показники діяльності НПФ протягом останніх трьох років зображено на рис. 2.13-2.14 та наведені у Додатку Л [35].

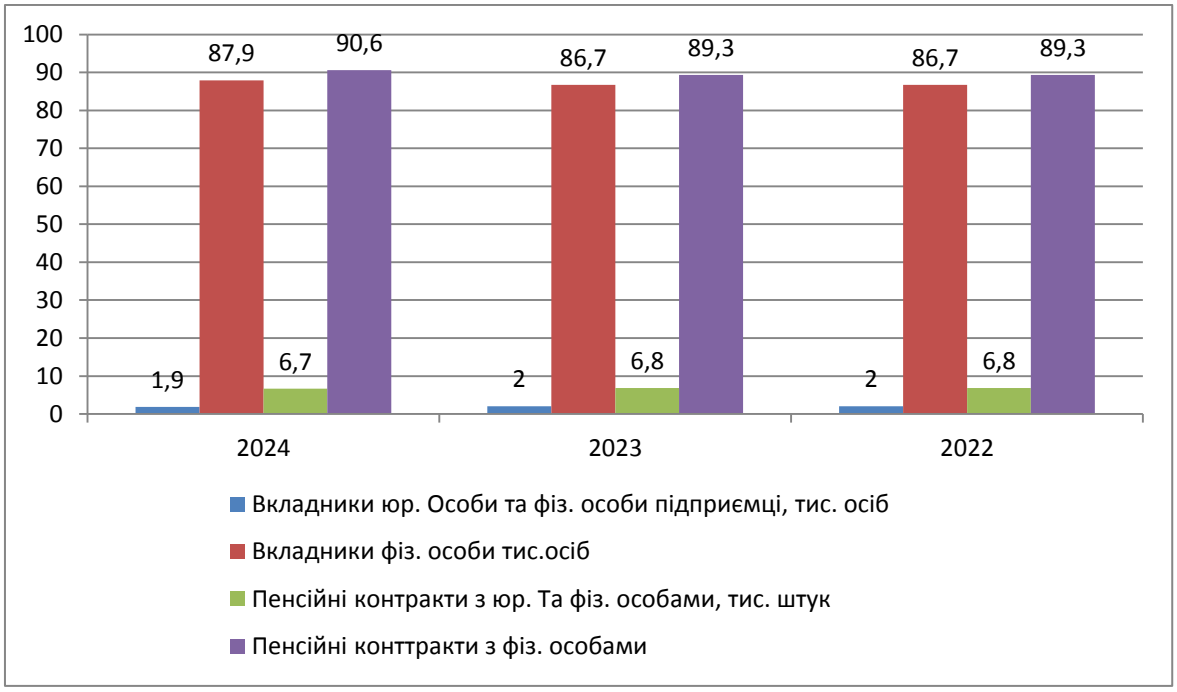

Рис. 2.13 Динаміка кількості укладених контрактів та кількості вкладників станом на 31.03.2022-31.03.24 рр

Джерело: побудовано автором за даними [34]

Динаміку укладання контрактів видно із Додатку Л. Протягом І кв. 2024 р адміністраторами НПФ було укладено - 97,3 тис. шт. договорів . Їх структура така: фіз.. особи – 90,6 тис. шт.; фіз.. особами-підприємці – 0,1 тис. шт.; юр. особи – 6,6 тис. шт.

Кількість пенсійних контрактів станом на 31.03.2024 збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2023 р. на 1,2% (1,2 тис. шт.).

Збільшення кількості пенсійних контрактів станом на 31.03.2024 пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Зокрема виходячи із вікового цензу і гендерної приналежності бачимо таку структуру учасників НПФ, що наочно демонструє табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп станом на 31.03.2024

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	тома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	1,7	2,2	3,9	43,6	56,4
25-50 років	тис. осіб	185,5	250,5	436,0	42,5	57,5
50-60 років	тис. осіб	100,8	122,6	223,4	45,1	54,9
старше 60 років	тис. осіб	87,2	135,9	223,1	39,1	60,9
Всього	**тис. осіб**	**375,2**	**511,2**	**886,4**	**42,3**	**57,7**

***** *Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел [34]*

Як видно з табл. 2.5, в кожній віковій групі значну перевагу мають чоловіки, а саме 57,7%. При чому у віковій групі де старше 60 років їх кількість перевищує кількість жінок у 1,6 рази.

Загальна кількість вкладників протягом 31.03.2023 по 31.03.2024 мала тенденцію до зростання за рахунок збільшення кількості вкладників фіз.. осіб на 1,4%. Разом з тим, важливими основними показниками роботи НПФ є сплачені пенсійні внески, їх виплати і загальні пенсійні активи. Дані показники представлено на рис. 2.14. Сума пенсійних внесків НПФ на 31.03.2024 становить 3 096,5 млн. грн., що показує на тенденцію до збільшення на 7,9% (226,1 млн. грн.) у порівнянні із аналогічним періодом 2023 р. та таким же періодом у 2022 р. вона становила 185,3 млн. грн., що на 6,9% більше, а ніж у 2023 р..

Що стосується загальної суми пенсійних внесків, то основну їх частину, або 79,1% становлять внески від юр. осіб, на які припадає близько 2 450,6 млн. грн на дату 31.03.2024. На збільшення сум пенсійних внесків протягом досліджуваного періоду 2024 р. вплинуло їх збільшення від фіз. осіб. Загалом вони збільшились на 103,6 млн. грн (19,6%) і від юр. осіб на 5,3% (близько 122,4 млн грн).

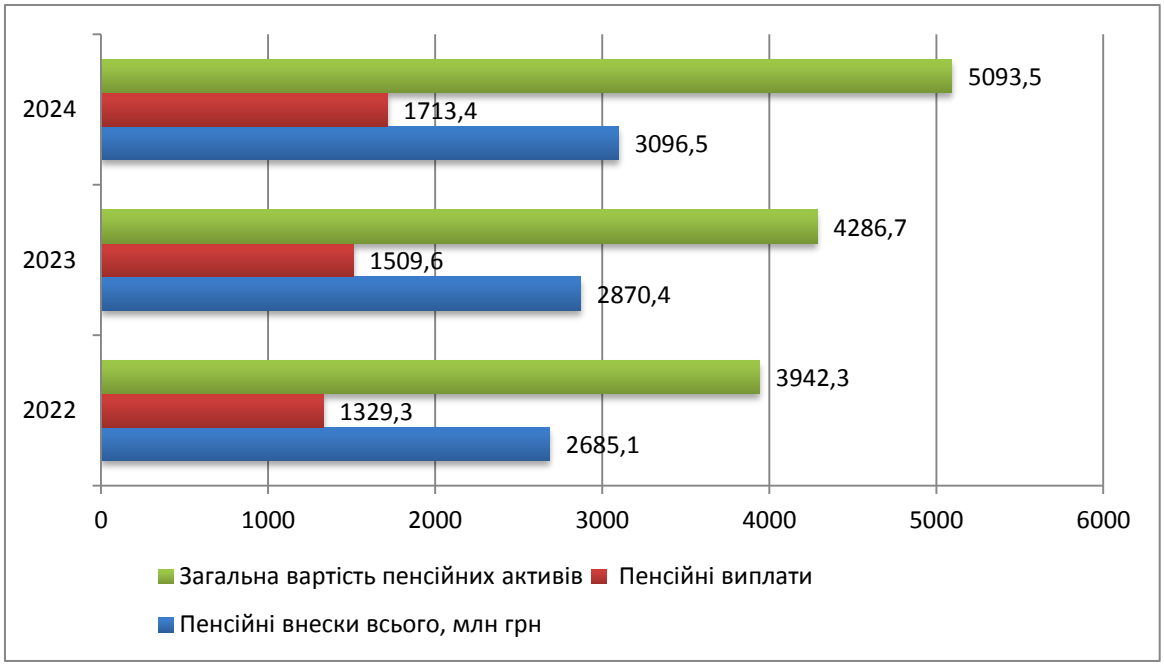

Рис. 2.14 Динаміка співвідношення пенсійних внесків виплат і активів станом на 31.03.2022-31.03.24 рр, млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [34]

У 2023 р. на збільшення аналогічної суми вплинуло їх збільшення від фіз. осіб на 17,7% і від юр. осіб на 4,7% відповідно. Сукупно НПФ у періоді, що досліджувався у 2024 р. було здійснено пенсійних виплат 94,2 тис. учасників чи приблизно 10,6% від їх загальної кількості учасників.

Загальна вартість пенсійних активів, які було ними сформовано на 31.03.2024 становила 5 093,5 млн. грн., що на 18,8%, чи на 806,8 млн. грн. більше у порівнянні із аналогічним періодом 2023 р. і на 29,2%, або на 1 151,2 млн. грн. більше у порівнянні із періодом 2022 р.

Структуру інвестованих пенсійних активів наведено у Додатку М та на рис. 2.15.

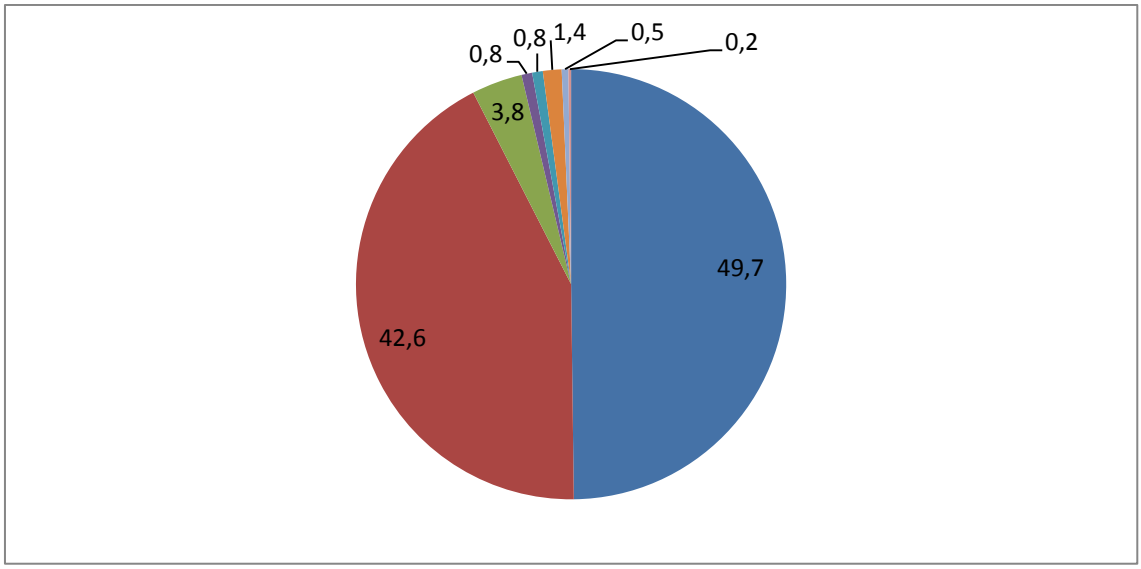

Рис. 2.15 Структура інвестованих пенсійних активів на 30.03. 24 рр, млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [34]

Протягом 2023–2024 рр прослідковується активне використання нових фінансових інструментів у сфері інвестування НПФ, що не супроводжуються значним рівнем ризику. Незважаючи на той факт, що станом на березень 2024 р. відслідковується найбільша частка вкладень у державні цінні папери і становить 49.7%, великих структурних змін у їх інвестиційних портфелях не відбулося, тому це є свідченням їх консервативної роботи.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що задля успішного розвитку НПЗ, необхідно вжити низку визначених заходів. До них відносимо:

- зменшення рівня пенсійних внесків роботодавців;
- створення системи управління пенсійними ресурсами, яка буде більш ефективною;
- збільшення поінформованості пересічних громадян щодо можливостей та переваг системи НПЗ.

Звичайно, що це потребує проведення структурних економічних і фінансових реформ. В т.ч. необхідно забезпечити належний рівень

пруденційного регулювання та нагляду за діяльністю суб’єктів даної сфери.

Саме тому, серед основних векторів її удосконалення можна виокремити залучення більшої частки населення до участі у накопичувальних програмах. Особливої уваги, на наш погляд, потребує упровадження другого рівня пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Реформу пенсійної системи України було ще започатковано у 2004 р., яка взяла за основу досвід розвинутих країн ЄС і рекомендації групи СБ, ОЕСР та ін. міжнародних організацій. Не варто також забувати про те, що Україна є вихідцем із пострадянських країн, де також система ПЗ перебуває на етапі становлення та реформування. З огляду на це, як порівняння звернемо увагу на ін. пострадянські країни і порівняємо їх систему пенсійного забезпечення (табл. 3.1).

Таблиця. 3.1

Порівняльна характеристика пенсійних систем окремих пострадянських країн

Показник	Україна	Азербайджан	Казахстан
кількість пенсіонерів, осіб/%	11 470 400 (27,2% населення)	1 318 434 (13% населення)	3 025 771 (16,7% населення)
Пенсійний вік, років	жінки – 59 (до 60); чоловіки – 60	жінки й чоловіки – 65	жінки – 58; чоловіки – 63
Мінімальний стаж для отримання пенсії, років	жінки й чоловіки – 26 (збільшення на півроку до 2028 р.)	жінки й чоловіки – не менше 12	жінки – 20; чоловіки – 25
середня соціальна пенсія за віком, євро	88,2	99,5	202,0
Порядок розрахунку пенсії	на основі середньої заробітної плати в країні	на основі засобів, накопичених на державному індивідуальному рахунку з урахуванням індексації	60% від середньомісячного доходу, отриманого за будь-які 3 роки роботи підряд
джерела виплати пенсії	Пенсійний фонд України та учасники системи НПЗ	державний фонд соціального захисту Азербайджану	державний центр з виплати пенсій, Єдиний накопичувальний ПФ та НПФ

Джерело: складено автором на основі [35]

Досвід економічно розвинених країн свідчить також про різні системи побудови пенсійного забезпечення та їх особливості, що демонструє табл.3.2 [37, с. 24].

Таблиця. 3.2

Особливості організації систем пенсійного забезпечення окремих країн

країна	особливості пенсійної системи
Канада	– пенсійний вік для жінок та чоловіків – 65 років (які прожили на території країни не менше 10 років, повна пенсія – не менше 40 років); – мінімальний розмір пенсії за віком 440 дол. сШа; – перший рівень пенсійної системи – канадський пенсійний план (The Canada Pension Plan - cpp) – реформована солідарна система; другий – накопичувальна система на основі спеціальних пенсійних планів (внески роботодавців та працівників); – третій – добровільні приватні пенсійні програми
Японія	– пенсійний вік – 65 років для чоловіків і жінок (із можливим коридором виконання до 70 років); – перший рівень – базові державні пенсії (внески громадян, роботодавців і дотації держави); – другий рівень – додаткові професійні пенсійні внески; – третій рівень – приватні пенсії (здійснюється добровільно)
США	– пенсійний вік – 65,5 роки для чоловіків і жінок; – середня пенсія на місяць – 1100–1200 дол. сШа; – перший рівень – державні пенсії (реформована солідарна розподільна пенсійна система); – другий рівень – приватні корпоративні пенсії (накопичувальні професійні пенсійні програми); – третій рівень – приватні індивідуальні пенсійні накопичення
Чилі	– пенсійний вік для жінок та чоловіків – 65 років (які прожили на території країни не менше 10 років, повна пенсія – не менше 40 років); – мінімальний розмір пенсії за віком – 450 дол. сШа; – перший рівень пенсійної системи – обов'язкові відрахування внесків працівників на індивідуальні пенсійні рахунки, контрольовані державою; другий – страхування на випадок інвалідності втрати годувальника; – третій рівень – добровільні приватні пенсії

Джерело: складено на основі [27]

Разом з тим, як вже висвітлювалось вище, дуже велике значення має розмір пенсій, що показує наскільки країна забезпечує своїх громадян при виході на пенсію та на якому рівні є її соціальні стандарти. Розмір пенсій на одного пенсіонера у деяких країнах наведено у табл.3.3 [27].

Таблиця. 3.3

Пенсійне забезпечення серед країн ЄС у 2023 р

Країна	Розмір середньої пенсії на 1 пенсіонера	Система пенсійного забезпечення
Туреччина	450 €	Система трьох рівнів. III- й рівень – добровільне накопичувальне пенсійне страхування.
Італія	1 140 €	
Польща	659 €	
Німеччина	1 550 €	
Франція	1 500 €	

Джерело: складено автором [27]

Зауважимо, що наявна система ПЗ в Україні не є оптимальною і не забезпечує достатнім рівнем життя людей пенсійного віку. Вона не виконує свою ключову функцію. Переважна більшість пенсіонерів змушені покладатись на підтримку своїх дітей і різні форми допомоги, такі як: житлові субсидії та ін. пільги Війна лише загострила цю проблему. Масова міграція українців призводить до ще більш значного дефіциту ПФУ. Нині проблема тягаря І рівня пенсійної системи як для бізнесу, так і для громадян лише посилиться. Загальновідомо, що діюча система пенсійного забезпечення може прийти до її колапсу у найближчі десятиліття. Однак, питання упровадження ІІ рівня і повноцінного функціонування ІІІ рівня зараз стоїть як ніколи [38, с.124].

Накопичувальний рівень та НПФ могли б стати серйозними інвесторами в Україні, які акумулюють потужні фінансові активи. Але історія НПЗ триває ось вже 20 років. Згідно з дослідженням ОЕСР Україна займає одне із останніх місць серед країн із накопичувальним рівнем пенсійної системи за часткою його активів у ВВП [27, 35].

Основними проблемами сфери пенсійного забезпечення є (рис.3.1) [39]:

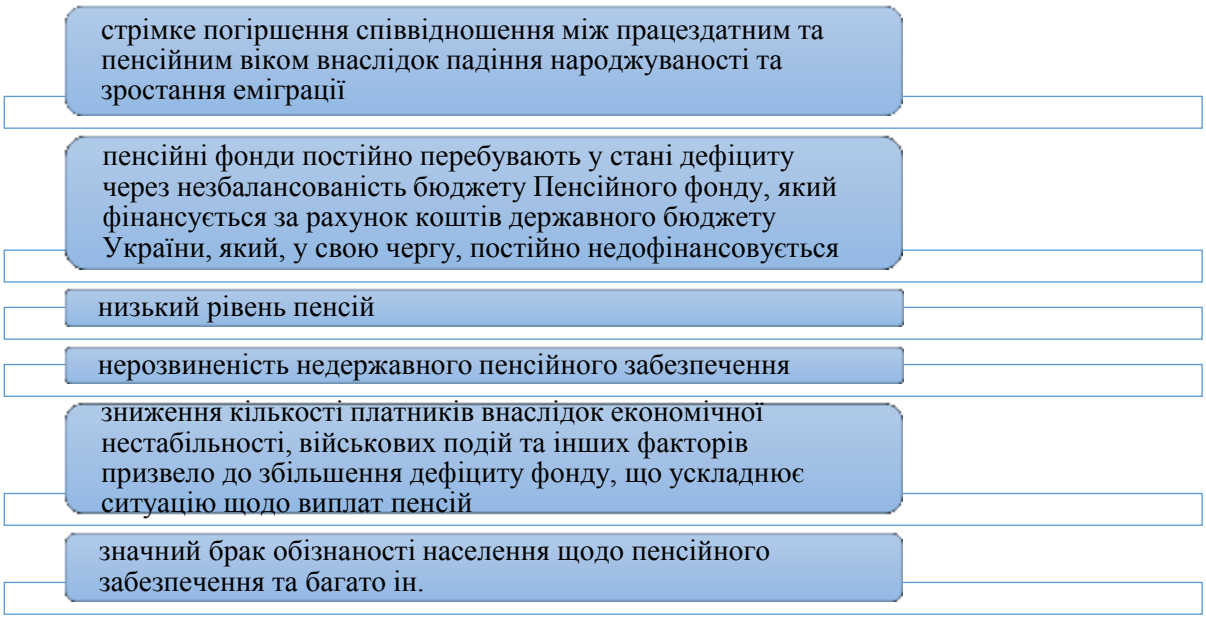

Рис. 3.1 Основні проблеми пенсійної системи України

Джерело: побудовано автором за даними [38]

Наразі Україна належить до країн із старіючим населенням. Це створює додаткове фінансове навантаження на працездатне населення, що змушене робити більші внески до ПФУ. За окремими прогнозами експертів до 2025 р. на одного працюючого буде припадати один пенсіонер. Саме тому, Україні варто якнайшвидше ретельно вивчити і адаптувати досвід ін. країн у сфері пенсійного забезпечення. Це дасть змогу уникнути повтору помилок ін. країн і адаптувати найкращі елементи міжнародні практики [40].

Спираючись на зарубіжний досвід вивчення даної сфери, зауважимо, що серед основних ключових пріоритетів, що мають посприяти вирішенню низки проблем у сфері функціонування пенсійної системи, слід виділити такі напрями (рис.3.2):

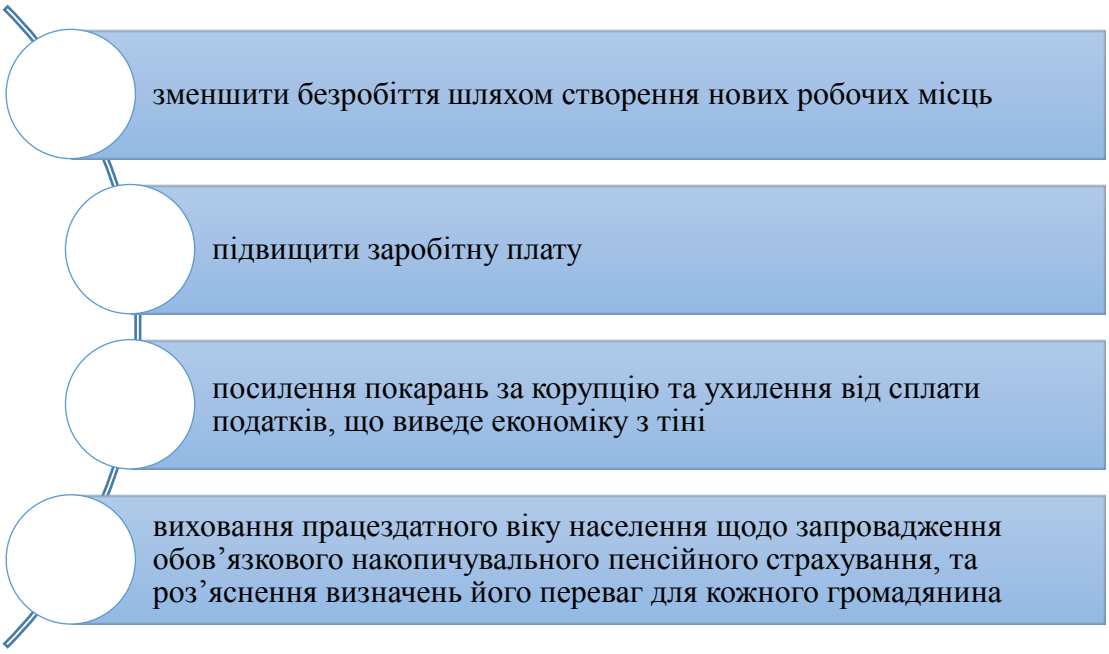

Рис. 3.2 Основні напрями зміни пенсійної системи

Джерело: побудовано автором за даними [39]

Разом з тим, в процесі проведення дослідження було виявлено ряд слабких сторін у сфері функціонуванні системи НПЗ. До них відносимо [41-42]:

низький рівень покриття послугами НПЗ населення;

недостатнє проникнення НПФ у економіку;

критично високий рівень навантаження на І ланку СПЗ, яке здійснюється за рахунок росту частки літніх людей і зростання очікуваного терміну їх життя;

невисокий рівень прибутковості НПФ за рахунок консервативних інвестиційних стратегій;

високий рівень інфляції, яка призводить до зниження ефективності інвестицій НПФ;

відсутність зацікавленості та недовіри населення до НПФ та страхових компаній;

низький рівень обізнаності та фінансової грамотності населення у можливостях інвестування;

низький рівень доходів громадян, який впливає на можливість робити заощадження.

Зокрема, після завершення воєнних дій ключовими пріоритетами удосконалення стануть такі як [43, с. 125]:

- належний рівень розвитку ІІІ рівня СПЗ шляхом проведення масово-роз'яснювальної роботи у цій сфері, яка буде демонструвати на широкий загал слабкі і сильні сторони НПФ і «лайфових» страховиків;

- боротьба із корупцією та тіньовою економікою, яка потребує значних докорінних змін у системі влади і її гілках, та потребує глибинних системних реформ;

- зменшення рівня безробіття шляхом створення робочих місць у реальному секторі економіки, на фінансовому ринку із розвитком нових технологій та діджиталізації, що дасть змогу підвищення заробітної плати за рахунок розширення бізнесів та його розвитку;

- належний розвиток ІІ рівня ПЗ шляхом надання державних гарантій задля збільшення довіри населення щодо нього та багато ін.

Дані заходи будуть сприяти справедливій системі розподілу пенсійних коштів; створенню реальної можливості накопичення власних доходів та

створенню фінансової «подушки» для пересічних громадян на майбутнє, що забезпечить фінансову стабільність; стабілізації національної пенсійної системи; гарантії повних виплат пенсій громадянам; детінізацію економіки; забезпеченню добробуту громадян та економічного зростання в цілому [44, с. 184].

Упровадження в Україні НПЗ є однією з основних частин реформування СПЗ. Проте, незважаючи на зміни у законодавстві, ситуація у даній сфері залишається не простою. Передусім, це пов'язано із недостатньою довірою до приватних НПФ, низькими доходами населення та браком інформації щодо їх діяльності. Зауважимо, що перед початком повномасштабних воєнних дій багато проблем у цій сфері вже були актуальними. Але військові дії ще більш загострили ситуацію, яка склалась. Однією із найбільш серйозних проблем є хронічний дефіцит коштів ПФУ, що не дає можливості підвищити пенсії до належного рівня.

Таким чином підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що враховуючи ймовірність реалізації таких наслідків воєнного стану як інфляція та безробіття, зниження реальних доходів населення, збільшення частки непрацездатного населення актуальності набуває вирішення питання впровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення. До його розгляду держава все частіше повертається. Разом з тим, функціонування НПФ поруч із державним накопичувальним фондом, а також розробка сценаріїв автоматичної реєстрації учасників в стандартні консервативні пенсійні плани дасть змогу залучення великої частки населення до накопичувальної системи пенсійного забезпечення. З ін. боку, дає можливість ознайомити пересічних громадян із принципами і механізмами роботи НПФ та потенційно збільшить частку населення, яке здійснює інвестує свої кошти у межах системи НПЗ.

ВИСНОВКИ

В процесі проведеної роботи було поглиблено теоретичні засади пенсійного забезпечення та зроблено наступні висновки.

1. Охарактеризовано, що під «пенсійним забезпеченням» розуміють вид соціального забезпечення громадян, який виплачують при настанні пенсійного віку, визначених несприятливих обставин – старості, інвалідності, утрати годувальника та ін., які передбачено чинним законодавством та пов’язано із виплатою пенсій, які надходять щомісячно і довічно». В цілому пенсійна система в Україні є трирівневою.

Згідно із чинним законодавством даної сфери за рахунок коштів ПФУ у солідарній системі призначаються такі пенсії як: за віком; по інвалідності унаслідок загального захворювання; у зв'язку з втратою годувальника; за вислугу років.

До суб’єктів даної системи відносять: ПФУ, уповноважений банк; підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату та доставку пенсій, застраховані і страхувальники.

2. В процесі вивчення зарубіжного досвіду було ретельно проаналізовано пенсійне забезпечення країн, які досліджувались і умовно їх можна розподілити на групи, де в одних існує та добре функціонує як солідарна система, так і система НПЗ. Зокрема, наприклад у Великій Британії, Ірландії, Нідерландах і Данії діє виплата базових пенсій (солідарна система) та поряд з цим дуже добре працює система НПЗ (НПФ, «лайкові» страховики). Де останні акумулюють дуже потужні фінансові ресурси та інвестують їх у фінансову систему цих країн та реальний сектор економіки.

Поряд із цим існують країни (Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Словенія, Швеція, Данія, Румунія, Польща) де на ІІ рівні пенсійної системи знаходяться обов’язкові накопичувальні пенсійні фонди під приватним управлінням; обов’язкові професійні пенсійні фонди працюють у таких

країнах як: Бельгія, Данія, Кіпр, Португалія, Нідерланди, Швеція, Німеччина, Болгарія, Польща та добровільні - Бельгія, Болгарія, Кіпр, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія, Польща. Зокрема, лише 2 країни ОЕСР не мають даного рівня пенсійної системи – Ірландія та Нова Зеландія.

Третій рівень в усіх країнах ЄС представлено у вигляді добровільних індивідуальних пенсійних заощаджень та на ньому здійснюють свою діяльність компанії із страхування життя та НПФ.

На основі результатів глобального рейтингу пенсійних систем світу у 2023 р. на перших позиціях знаходяться такі країни як: Ізраїль, Ісландія, Данія, Нідерланди та ін.

3. Спираючись на офіційну статистику у даній сфері проаналізовано, що в Україні спостерігається чітка тенденція щодо зросту рівня доходів ПФУ протягом останніх 5 років. Зокрема, у 2023 р. вони зросли до позначки у 489 млрд грн, що є позитивною тенденцією, але при цьому видатки в аналогічному періоді зросли до 746, 3 млрд грн, що призводить до критично великого дефіциту коштів ПФУ. Розмір якого на період 2023 р складав 26,6 млрд грн. Очевидно, що такий значний обсяг дефіциту ПФУ спостерігається в умовах дуже низьких пенсій в Україні. Згідно із офіційними даними ПФУ у 2023 р середні пенсії мали тенденцію до зростання на 16,5% чи на 762,7 грн, що є надзвичайно низьким рівнем у сучасних реаліях. У січні 2024 р. вона становить близько 5 385,25 грн.

З ін. боку спостерігається старіння населення та відслідковується чітке зростання пенсійного тягаря на працюючих громадян в складних умовах сьогодення (нестабільна ситуація в політикумі, воєнні дії, пандемія Covid 19 та багато ін.).

4. В процесі проведеного аналізу було виявлено, що ключовими учасниками системи НПЗ є: компанії із страхування життя, банки та НПФ (недержавні пенсійні фонди). Їх кількість протягом досліджуваного періоду зазнала деяких змін, в силу, як об’єктивних, так і суб’єктивних факторів, які

на них впливають. Спираючись на офіційні статистичні дані зауважимо, що у сфері страхування життя спостерігається позитивна динаміка з огляду на побудову їх активів, частку валових страхових премій та рівень виплат. Аналогічні тенденції спостерігаються і у сфері НПФ не зважаючи на негативні чинники, які мають вплив на неї. Кількість пенсійних контрактів станом на 31.03.2024 збільшилася порівняно із аналогічним періодом 2023 р., а саме на 1,2% (1,2 тис. шт.), в т.ч., їх активи мають чітку тенденцію до зростання про що говорить загальна вартість пенсійних активів у 2024 р., яка становила 5 093,5 млн. грн., що на 18,8%, чи на 806,8 млн. грн. більше у порівнянні із 2023 р. Разом з тим, у 2024 р. прослідковується значна частка інвестицій у державні цінні папери, яка становить близько 49.7%, але зауважимо, що значних структурних змін в інвестиційних портфелях НПФ і страховиків не відбулося, саме тому це свідчить про стиль їх консервативної роботи.

В цілому видно, що дана сфера має значний потенціал та підстави для її розвитку. На противагу цьому зауважимо, що місткість і охват ринку не є достатнім, як у «лайфових» страховиків, так і у НПФ якщо порівнювати їх із досвідом розвитку даної сфери у зарубіжних країнах.

5. В процесі дослідження було виявлено такі недоліки у даній сфері:

- стрімке збільшення дисбалансу у співвідношенні між працюючим населенням та пенсіонерами в контексті падіння народжуваності і зростання еміграції;

- ПФУ постійно перебуває у стані хронічного дефіциту на основі незбалансованого бюджету, що фінансується за рахунок коштів державного бюджету, постійно має проблеми недофінансування;

- низький рівень пенсій, який призводить до того, що більшість населення має дуже низьку купівельну спроможність та живе за межею бідності;

- нерозвиненість НПЗ, яка спричиняє величезне навантаження на І рівень СПЗ та не функціонує в повній мірі, що дає свої негативні наслідки в контексті інвестицій в економіку країни, її реальний сектор;

- зниження кількості платників унаслідок економічної нестабільності держави, військових дій та ін. факторів, що ускладнює ситуацію щодо виплат пенсій;

- значний брак обізнаності населення щодо пенсійного забезпечення та багато ін.

Удосконалення сфери пенсійного забезпечення вбачаємо у такому:

- повноцінному розвитку ІІІ рівня пенсійного забезпечення, яке дасть можливість громадянам сформувати свої фінансові активи на майбутнє протягом значного періоду часу та дозволить збільшити рівень їх фінансової стабільності;

- належному розвитку ІІ рівня та надання державних гарантій щодо нього; даний сегмент СПЗ не працює і тим самим не дає можливості диверсифікувати навантаження між усіма рівнями та знизити навантаження на перший; як показує позитивний зарубіжний досвід в багатьох країнах, саме другий рівень, який працює належним чином, дає змогу збалансувати всю систему ПЗ в цілому;

- боротьбу з корупцією шляхом проведення повноцінних реформ усіх гілок влади а її перезавантаження і структурної перебудови економіки країни в цілому;

- створення нових робочих місць у сфері відбудови країни щодо наслідків військової агресії;

- проведення заходів щодо пояснення за допомогою медіа та інтернет – ресурсів, які дадуть можливість широко висвітлити та донести інформацію до пересічних громадян про НПЗ і його основні переваги та багато ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 196 с.

2. Про пенсійне забезпечення. Закон України. ВРУ від 05.11.1991 № 1788-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text (Дата звернення: 22.07.2024)

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (Дата звернення: 22.07.2024)

4. Шумило М. М. Історія пенсійного забезпечення в Україні. *Університетські наукові записки. 2020, № 5 (77).* С. 97-109.

5. Липко Н.О. Аналіз стану сучасної пенсійної системи в Україні та пошук шляхів її реформування. *Економіка і суспільство. Випуск № 51 / 2023*. URL: https://www.researchgate.net/publication/372077591(Дата звернення: 22.07.2024)

6. Толуб'як В.С., Горин В.П. Зарубіжний досвід пенсійних реформ: уроки та висновки для України. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2016.* С. 765-771

7. Бойко О. Пенсійна реформа: як будуть виплачувати та індексувати пенсії в Україні. 2023. URL: https://suspilne.media/369610-nakopicuvalna-pensia-ta-indeksacia-socialnih-viplat-so-vidomo/(Дата звернення: 22.07.2024)

8. Виговська В. Сучасні проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. *Фінансові ресурси: проблеми формування та використання. 2020. № 4 (24).* С. 170–178.

9. Дрозач Л. В. (2024). Поняття та особливості пенсійного забезпечення в Україні. *Київський часопис права, (4),* с. 32-38.

10. Дзямулич М., Чиж Н. Особливості функціонування системи недержавних страхових пенсійних фондів в Україні. *Економічний форум. 2020. № 1.* С. 135-140.

11. Чеберяко О., Бикова В. Моделі пенсійного забезпечення: зарубіжна та вітчизняна практика. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2020. № 5(212).* С. 43-51.

12. Finnish Centre for Pensions. Average Pensions in Europe. URL: https://www.etk.fi/en/work-and-pensions- abroad/international-comparisons/pensioners-income-level-internationally/average-pensions-in-europe. (Дата звернення: 22.07.2024)

13. Folger J. Best Countries for Pensions and Retirement. Investopedia. 2021. URL: https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/042914/top-pension-systems-world.asp. (Дата звернення: 22.07.2024)

14. OECD. Pension Markets in Focus 2024. 2024. URL: https://www.oecd.org/finance/pensionmarketsinfocus.htm. (Дата звернення: 22.07.2024)

15. Овчаренко Г. Накопичувальна пенсійна система: немає сенсу чекати на кращі часи. 2022. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/11/693709. (Дата звернення: 22.07.2024)

16. Прищепа Я., Матвіїшина Г. Накопичувальні пенсії: у Мінсоцполітики розповіли, що передбачає пенсійна реформа. 2023. URL: https://suspilne.media/356294-nakopicuvalni-pensii-u-minsocpolitiki-rozpovili-so-peredbacae-pensijna-reforma (Дата звернення: 22.07.2024)

17. Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/ (Дата звернення: 25.10.2024)

18. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Щомісячний огляд діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. URL: https://www.uaib.com.ua/en/analituaib/npf-month. (Дата звернення: 22.07.2024)

19. Західна О.Р., Шеремета Л.М. Аналіз поточного стану пенсійного забезпечення України. «Young Scientist». № 5 (105).2022. С.17-23

20. Писаревська Г. І. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрями розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 2. С. 197 – 201.*

21. Сокуренко О. А. Організаційно-правові засади та проблеми реалізації пенсійної реформи. *Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14.* С. 243-246. URL: https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298.

22. Івчук Ю. Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023. № 2 (46).* С. 101–111.

23. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: https://www.pfu.gov.ua/2121043-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny (Дата звернення: 17.11.2024)

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій. Закон України № 2148-VIII від 03.10.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text (Дата звернення: 18.11.2024)

25. Вапнярчук Б. В. Особливості пенсійного забезпечення наукових працівників: реалії сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород. 2023. Т. 1. Вип. 78.* С. 292-296.

26. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/ (Дата звернення: 18.11.2024)

27. Інформаційний портал Eurostat - European Commission URL: https://ec.europa.eu/eurostat (Дата звернення: 18.11.2024)

28. Рахункова Палата України. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/49-2_2024/Zvit_49-2_2024.pdf (Дата звернення: 26.12.2024)

29. Пікус, Р., Трейтяк О. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство, № 59 (2024).* https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-17

30. Гнєушева В. Особливості процесів концентрації, монополізації та конкуренції на страховому ринку України. Наукові перспективи. 6 (23)2023. с. 188-199

31. Інформаційний портал Forinsurer. URL: https://forinsurer.com/stat (дата звернення: 14.11.2024)

32. Офіційний сайт Національного Банку України. Регулювання ринків небанківських послуг. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-strahovogo-rinku-ukrayini (дата звернення: 12.11.2024)

33. Брюховецька І. О., Кришталь Г. О. Аналіз впливу державної цифрової трансформації на страховий ринок України: нові можливості та ризики. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. № 1 (73) (2024).* С.31- 37

34. Шірінян А. А., Шірінян Л. В. Страховий ринок, ринок страхування і ринок страхових послуг: наукові погляди, нове розуміння і визначення *Облік і фінанси. 2024. № 1(103).* С. 93-101

35. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL:https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/npf_1_kv-2024.pdf (Дата звернення: 18.11.2024)

36. Вдовіна, І., Славкова, А. (2024). Пенсійне забезпечення: зарубіжний досвід та можливості адаптації його в Україні. Via Economica, (4), с.57-63.

37. Рущишин, Н. М., Грицак, О. С., & Франчук, І. Б. (2024). Розвиток системи накопичувального пенсійного забезпечення: перешкоди та стимули. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.Серія* економічна. Серія юридична. Випуск 42/2024 (42), с. 23-29.

38. Пономарьова О.Б. Напрями модернізації діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні шляхом впровадження зарубіжного досвіду. *Науковий погляд: економіка та управління, № 4 (84), 2023*. С. 122-127.

39. Смирна О., Васильчук І., Садовенко М. Стан а перспективи НПФ в Україні. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки"*. 2024. URL:https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-8

40. Вовк Є., Бірюк С., Гречанінов Ф. (2024). Соціально - економічні координати недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та* суспільство, (67). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-150

41. Мірошник Р., Біська К. Проблеми впровадження пенсійного страхування в Україні. Економіка та суспільство. 2023. 48. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-58

42. Новікова М. М., Волкова М. В., Швед А. Б. Формування конкурентних переваг і конкурентного потенціалу компаній із страхування життя. Проблеми економіки № 1 (59), 2024. С.77-83

43. Новоселецька А. Теоретико - методичні засади стратегії управління конкурентоспроможністю компаній зі страхування життя. Дисертація. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, МОН України, Харків, 2024. 280 с.

44. Скасько О., Максимюк А. Макропруденційний нагляд небанківських фінансових установ. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. № 79, 2024*. С. 181-186